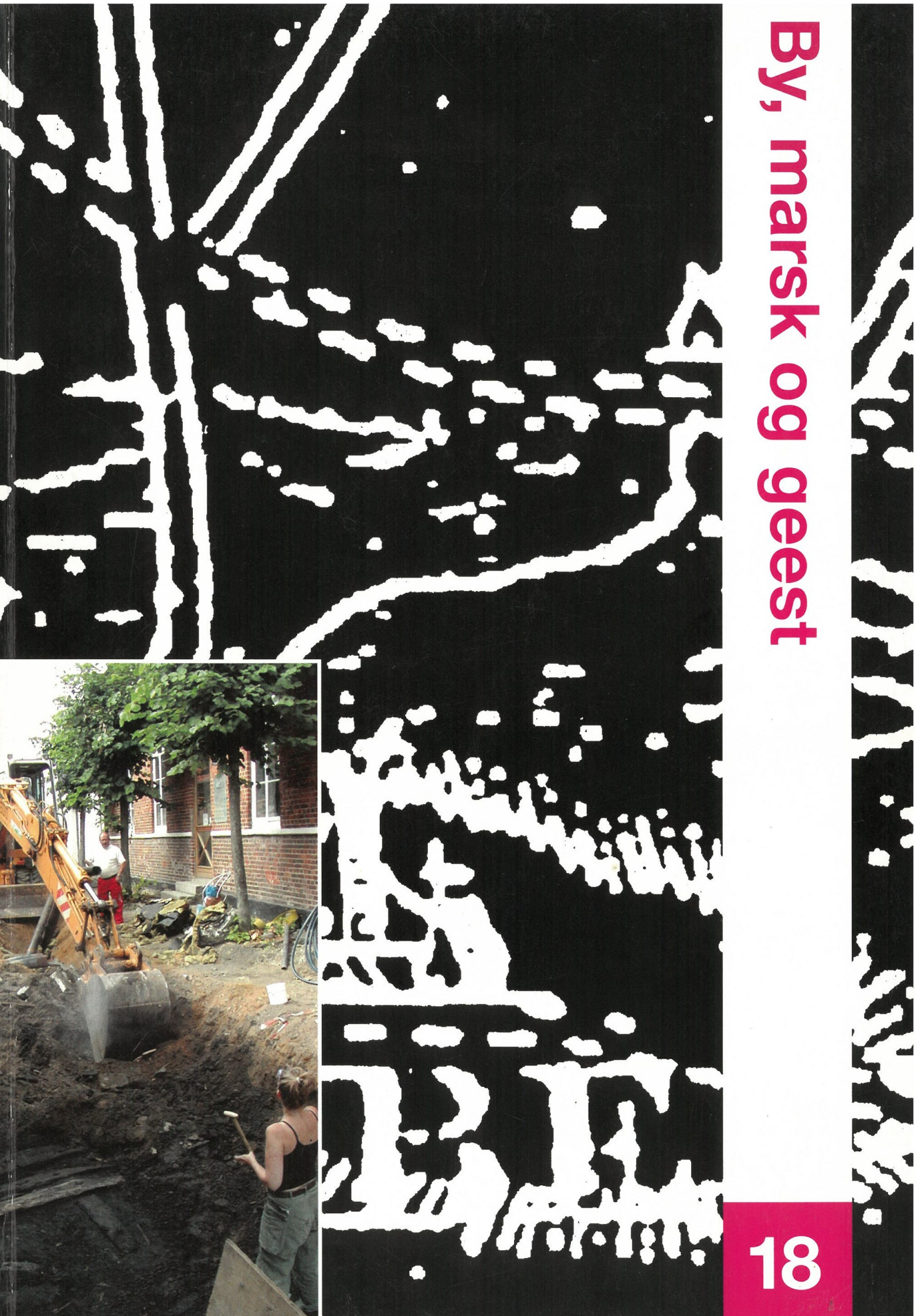

By, marsk og gæst

By, marsk og geest 18

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Byhistoriske Arkiv & Den antikvariske Samling i Ribe

Forlaget Liljebjerget

2006

Redaktion: Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Claus Feveile,
Lars Hammer, Karen Margrethe Melbye,
Søren Mulvad og Lilian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

©: 2006 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og trykke-
riet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 87-89827-03-1

ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811. Om dette kort,
se "By, marsk og geest 13" 2001, s. 37-50.

Illustration på forsiden, se s. 8.

Illustrationer på bagsiden, se s. 37 og 79.

Indhold

Morten Søvsø	
Arkæologiske undersøgelser i Sønderportsgade	
– Ribes hovedgade gennem 900 år	5
<i>Archäologische Untersuchungen in Sønderportsgade</i>	
– <i>900 Jahre hindurch die Hauptstrasse in Ribe</i>	33
Mogens Bencard og Ole Kristiansen	
Niels Thamsens lutherfromme kakkelovne	
– et sluttet fund af monokrome og polykrome reformation-kakler i Ribe	35
<i>Niels Thamsen Lutherfrommer Kachelofen</i>	
– <i>ein alter Fund monochromer und polychromer Reformationskacheln in Ribe</i>	73
Michael Andersen	
Seglstamper fra middelalderens Ribe	75
<i>Petschafte aus dem mittelalterlichen Ribe</i>	86
Ribe Museumslaug	87

Arkæologiske undersøgelser i Sønderportsgade – Ribes hovedgade gennem 900 år

Af Morten Søvsø

I Ribes gader er der siden 1984 foretaget systematiske arkæologiske undersøgelser i forbindelse med gaderenoveringer, hvor også rørføringerne under gaden er blevet udskiftet. I 2004 blev Sønderportsgade renoveret, og det er resultaterne af de arkæologiske undersøgelser i den forbindelse, der her fremlægges. Det kunne påvises, at gadeforløbet uden væsentlige forskydninger går tilbage til o. år 1100, og op igennem middelalderen må have fungeret som en af byens hovedtrafikårer. Der blev undersøgt gadebelægninger af knogler, fletværksmåtter, planker og piksten, og fra de tykke opfyldslag mellem gadebelægningerne stammer mere end 8000 fund heriblandt flere unika. De mange fund fremkom for en stor dels vedkommende ved vandsoldning af kulturlagene.

Indledning

Ribe Kommune har siden først i 1980'erne renoveret gadenettet i Ribes gamle bykerne. Dets nuværende idylliske udseende med slidte brosten og gamle støbejernslamper danner en smuk ramme omkring bydelens gamle huse, men det hører med til historien, at dette romantisk prægede gaderum i vidt omfang er genskabt fra omkring 1980 og fremefter. Før den tid var de fleste af middelaldergaderne asfalterede af hensyn til biltrafikken, og gadebelysningen var flere steder lysstofrør ophængt i luftledninger.

Men i stadig højere grad har der bredt sig en forståelse af, at Ribes gamle bykerne er et enestående

kulturmiljø, som der også kan være økonomisk fornuft i at pleje, og den gennemgående tanke i de sidste 20 års gaderenoveringer har været at gengive gaderne deres gamle præg. Derfor lægges igen brosten, og der opsættes nystøbte gadelamper med glødepærer til forskel fra de tidligere anvendte kolde lysstofrør.

Udskiftningen af belysningen og overfladebelægningerne er dog kun en mindre del af selve renoveringen. Under gaderne løber hele det system af rørføringer og kabler, der får en moderne by til at fungere, og det er udskiftningen af kloakker, vandør, fjernvarme samt en mængde el-, tele- og datakabler, der blotter kulturlag fra Ribes fortid.

Fig. 1. Sønderportsgade før og efter renoveringen. Foto: Den antikvariske Samling.

1. Sønderportsgade vor und nach der Renovierung.

Fig. 2. På dette matrikelkort er Ribes udstrækning i 1761 rekonstrueret på baggrund af brandtaksationen fra samme år. Byens omfang var da på et historisk lavpunkt. Med rød stipling er markeret de til og med 2004 undersøgte gadeforløb. Desuden har Samlingen foretaget en række store udgravninger i middelalderbyens vestlige del, hvor den bymæssige bebyggelse forsvandt i løbet af 17. årh. for først igen at blive bebygget i løbet af det 19. og 20. årh. De røde firkanter markerer de steder ud over Sønderportsgade, hvor der er påvist knoglebelægninger og fletværksmætter i gaderne. Tegning: Morten Søvsø.

Eine Matrikelkarte im Jahre 1761, ausgearbeitet auf Grundlage der Brandtaxationen desselben Jahres. Die Karte zeigt die Ausdehnung von Ribe. Sie erreichte zu diesem Zeitpunkt einen Tiefpunkt. Die rot-gestrichelten Linien zeigen die Strassen, die bis 2005 untersucht sind. Ausserdem hat das Museum eine Reihe grosse Ausgrabungen im westlichen Teil der Mittelalterstadt unternommen, wo die Bebauung im Laufe des 17. Jahrhundert verschwand, um erst im 19. und 20. Jahrhundert wieder bebaut zu werden. Die roten Vierecken markieren die Stellen ausser Sønderportsgade, wo Knochenbelegungen und Flechtwerksmatten dokumentiert sind.

Renoveringsarbejderne er blevet fulgt af arkæologer fra Den antikvariske Samling siden den sydlige del af Grønnegade og dele af Torvet blev omlagt i 1984¹. Ribes gader har vist sig at være en rig arkæologisk arbejdsmark, der har givet en lang række nye oplysninger om byens middelalderlige infrastruktur samt – ikke mindst – mange fine genstandsfund. De fleste af undersøgelserne er tidligere publiceret i *By, marsk og geest*, og det er denne tradition, som nærværende artikel lægger sig i forlængelse af².

Gadenavnet Sønderportsgade går i sig selv ikke tilbage til middelalderen. I stedet blev anvendt mindst tre forskellige navne for hver sin del af gaden. Den østligste del omtaltes som Smedegade, den midterste del benævntes Ippegade og den vestligste del bar navnet Horstov efter det torv,

der er omtalt så tidligt som år 1224 og lå placeret indenfor Sønderport³. Gadenavnet Smedegade kan skyldes, at der på et tidspunkt har boet mange udøvere af dette erhverv langs gaden, mens benævnelsen Ippegade muligvis viser tilbage til den flamske by Ypern⁴.

Hele middelalderbyen Ribe, det vil sige området indenfor Stampemøllestrømmen på Ribe Ås sydside, samt det meste af området ud til Rosen Allé på nordsiden står oven på tykke kulturlag. På nordsiden af åen, hvor markedspladsen lå i 8. og 9. årh., er kulturlagene enkelte steder aflejret allerede fra o. år 700 og frem, mens de på sydsiden af åen, hvor Domkirken står, er dannet i løbet af middelalderen fra sidst i 1000-årene og indtil o. år 1700⁵. Kulturlagene er primært opstået som en konsekvens af indbyggernes levevis i den første del af

middelalderen, hvor affald fra dyr og mennesker ikke synes at være blevet kørt ud på bymarken. Affaldsmængderne har medført, at hele byområdet langsomt voksede i højden. Det er muligt, at denne kulturlagstilvækst kun er et udslag af den manglende renovation, men det kan langt fra udelukkes, at den i lige så høj grad er udslag af et ønske om at bringe sig i større sikkerhed for Vadehavets oversvømmelser. I det centrale Ribe er lagene særlig kraftige og mange steder meget velbevarede. Nutidens Sønderportsgade forløber oven på 3 til 5,5 m tykke kulturlag.

Den undersøgte del af Sønderportsgade udgør et let buet Ø-V-gående gadeforløb, hvis bredde gennemgående svinger mellem ca. 5 og 6 m (fig. 2). Da flere af husene langs gaden går tilbage til 1500-årene, kan denne bredde siges i hvert fald at gå tilbage til dette tidsrum. På begge sider af gaden er der desuden kendskab til flere rester af middelalderlige, grundmurede huse, som også ligger helt ud til nutidens gadeforløb, og derfor vidste vi – allerede inden de arkæologiske undersøgelser gik i gang – at den nuværende gades forløb i hvert fald går tilbage til 1400-årene⁶.

Gadens nuværende overfladeniveau synes ud fra de bevarede gamle huse ligeledes at svare til niveauet sidst i 1500-årene. Det højeste punkt ligger i den østlige ende omkring Det gamle Rådhus, hvor overfladekoten er omkring 7,0 m over DNN (Dansk Normal Nul). Herfra falder gaden jævnt ned mod krydset ved Skolegade og Puggårdsgade, hvor overfladekoten er omkring 5,3 m. Den resterende del af gaden mod vest er stort set vandret.

Tidligere gravarbejder

2004-undersøgelsen var den første regulære arkæologiske undersøgelse i gadeforløbet, men alligevel havde vi på forhånd en vis formodning om, hvad der var i vente. Det skyldes i første omgang, at lægen, Fysikus og senere Stiftsfysikus, J. J. Kiær, i 1886 var rundt i byens gader for at følge nedgravningen af vandværk, der skulle bringe rent drikkevand ud fra det nyopførte vandtårn i Dagmarsgade. Før 1886 kom byens vand fra åbne brønde gravet ned igennem kulturlagene, og børnedødeligheden lå langt over landsgennemsnittet. Byen var på det tidspunkt stadig meget præget af landbrug, og kreaturholdet inde i selve byen oversteg

2000 dyr, hvilket skal ses i forhold til et befolkningstal på små 4000⁷. Resultaterne af Kiærs iagttagelser blev publiceret i *Ugeskrift for Læger*⁸.

Støbejernsvandrørene blev gravet ned i 4,5-5 fods dybde (ca. 1,4-1,6 m), og i hver gade blev lagfølgen i grøfterne beskrevet. Kiærs hensigt var at tydeliggøre for enhver, at de fugtige, organiske kulturlag – ”kultursvampen” – under byen var et dårligt sted at hente sit drikkevand fra, men med beskrivelserne af jordlagene og deres indhold følger også en række kulturhistoriske tolkninger. Blandt andet opfattes de mange tømmerkonstruktioner under gaderne som rester af ældre vejbroer. I Sønderportsgade beskrives forholdene som ”i 5 Fods Dybde overalt Muld- eller Mosejord og gammel Gjødning, med et mer eller mindre højt lag Sand eller Opfyldning over. (...) I 3 Fods Dybde talrige lodret staaende Pæle, horisontalt liggende forraadnede Brædestumper, vegetabilsk forraadnede Stoffer iblandet Ben, Potteskaar, Nødder og Affaldsdynger”⁹. 118 år senere, ved udgravningen i 2004, viste Kiærs beskrivelser sig stadig at svare ganske godt til de faktiske forhold.

Nedlæggelsen af vandværk var ikke den første større rørdækkelse i Sønderportsgade. Den 5. oktober år 1863 tændtes de første gaslamper i byen, og forud var gået rørdækkelse i omkring 1,5 meters dybde. Ved den lejlighed blev der i Sønderportsgade fundet en fornem nøddeknækker af messing, der i dag indgår i museets faste udstilling. Den må stamme fra 1200-årene og er en af museets først indkomne fund fra middelalderbyen¹⁰.

Nedlæggelsen af kloaker til – i begyndelsen – at transportere spildevand direkte ud i åen var et andet af de store hygiejniske fremskridt, der medførte gravarbejder i gaderne. De første forslag om kloakering optræder allerede 1887 i Ribe byråds forhandlinger, men først efter 1900 indledes arbejdet. I 1904 nedgraves en hovedkloakledning i Sønderportsgade, Dagmarsgade, Skolegade og en mindre del af Sviegade¹¹.

De arkæologiske undersøgelser

I april 2004 renoveredes Sønderportsgade på strækningen fra Det gamle Rådhus, von Støckens Plads 1, indtil knækket, hvor gaden løber sammen med Nygade ud for Sønderportsgade nr. 47. De tidligere udgravninger i byens øvrige gadeforløb

Fig. 3. Typisk arbejdsituation i Sønderportsgade. Mens arkæologerne arbejder med registrering af en rest vejbelægning fra første del af 1200-årene er gravemaskinen for en stund rykket over i gadens nordside, hvor 1960'ernes støbte fjernvarmekasser er ved at blive brækket op. Få timer senere er registreringen overstået, kloakken udskiftet, og gravemaskine og arkæologer rykker seks meter mod vest og gentager proceduren. Foto: Den antikvariske Samling.

Eine typische Arbeitssituation in Sønderportsgade. Während die Archäologen dabei sind, einen Rest der Strassenbelegung aus dem 13. Jahrhundert zu registrieren, ist der Löffelbagger zu der nördlichen Seite der Strasse gefahren, wo die Fernheizungsinstallationen aus der 60'er Jahren abmontiert werden. Wenige Stunden später ist die Registrierung überstanden, die Kanalisation ausgewechselt und die Archäologen und Bagger 6 Meter weiter nach Westen gerückt, um die Manöver zu wiederholen.

har vist, at der under gaderne findes velbevarede og fundrige organiske lag med omfattende rester af træveje, og det samme måtte forventes i Sønderportsgade.

En af udgravningens centrale problemstillinger var at datere gadeforløbet opståen samt søge at afklare de tidligere belægningstypers udseende og alder. I bytopografisk henseende er Sønderportsgade særlig spændende, da der synes at være tale om en del af byens middelalderlige hovedtrafikår¹². Efter at have fået adgang til byen ved Sønderport har trafikken passeret gennem Sønderportsgade, Stenbogade, Torvet, Over- Mellem- og

Nederdammen og gennem Nørreport nord ud af byen¹³. Måske kunne denne status som hovedgade give sig udslag i særlige belægningstyper.

Det praktiske gravearbejde blev indledt ved, at asfaltbelægningen og den øverste halve meter jord blev gravet af i hele gadens længde. Herefter indledtes ledningsrenoveringen ved, at entreprenørfirmaet, Roager Kloakservice, gravede sig ned til den gamle kloakledning, der forløb omtrent i gadens midte og skiftede de gamle lerrør ud med en ny ledning af PVC-rør. Desuden blev fjernvarmeledningerne nord for kloakken udskiftet, og på kloakkens sydside blev der gravet et nyt spor til en perforeret regnvandsledning. Den modtager i dag overfladevandet fra rendestensristene og leder det ned i "kultursvampen" med det formål at holde jordlagene så fugtige som muligt. Regnvandsledningen blev lagt i et nygravet 0,6 m bredt tracé, mens kloak og fjernvarme i vidt omfang blev lagt på samme placering som tidligere. I alt resulterede ledningsudskiftningerne i, at et spor af omkring tre meters bredde med en dybde på 1,2-2 m under nuværende gadeniveau blev åbnet i stort set hele gadens længde. Langt størstedelen af kulturlagene indenfor tracéet var tidligere ødelagt i forbindelse med etableringen af de respektive rørføringer. Kloakken blev udskiftet i sektioner af oftest 6 m, og efter nedlægning af en ny sektion overtog arkæologerne grøften og registrerede lagfølgen i jordprofilen. Herefter jævnedes grøften op, og en ny sektion blev udskiftet. De arkæologiske strukturer blev således blottet i små bidder, der efterfølgende har måttet sammenarbejdes.

Landskabet før byen

Et af kernepunkterne i museets udforskning af Ribe bys historie er at forsøge at fastslå udseendet og karakteren af det "oprindelige" landskab, der var med til at sætte rammerne for byens opståen¹⁴. Særligt på domkirkesiden af åen er det ingen let opgave, da den gamle overflade ligger skjult under en massiv dyne bestående af 3-5¹/₂ meter kulturlag. Antallet af arkæologiske undersøgelser, som er nået helt til bunds, er ret begrænset, og selv et enkelt lille hul kan forøge vores viden betragteligt.

Tre steder i Sønderportsgade blev der gravet helt ned til undergrundssandet for at få kendskab til de ældste forhold på stedet. De to første felter blev

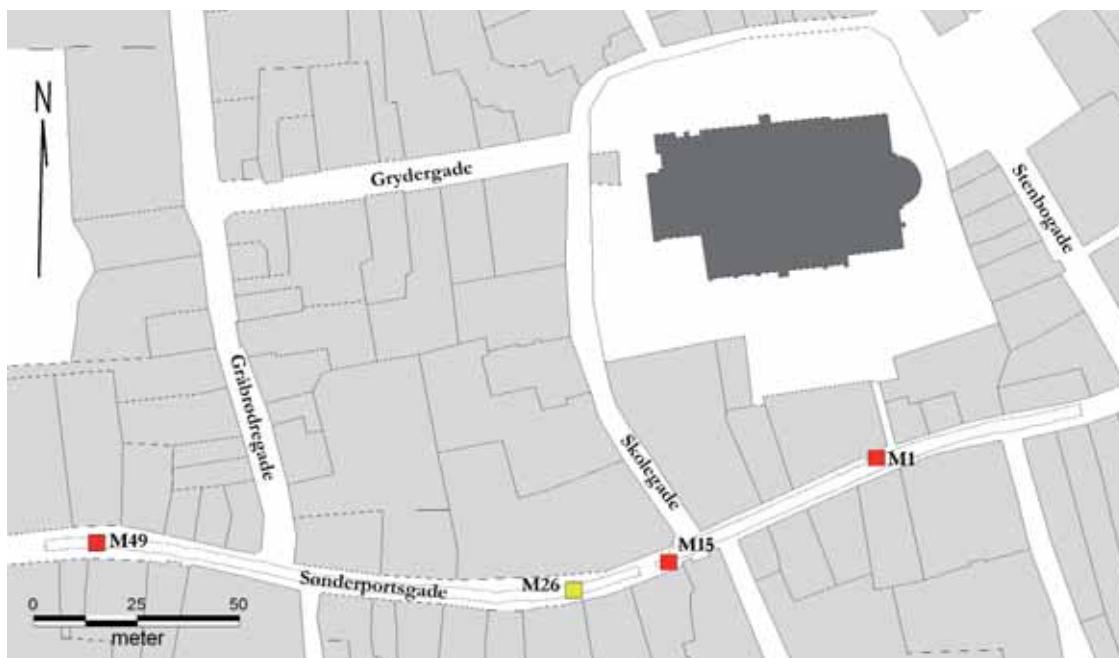

Fig. 4. Kort med placeringen af de felter, der nåede helt ned til det urørte undergrundssand samt felt M26. Kortbaggrunden er også her et matrikelkort rekonstrueret på baggrund af brandtaksationen fra 1761. Tegning: Morten Søvsø.

Karte mit Angabe der Felder, die bis zu dem unberührten Untergrundssand reichten, und Feld M26. Der Hintergrund der Karte ist auch hier die Taxationsangaben aus dem Jahre 1761.

gravet efter arkæologernes anvisninger, mens det sidste hul, der blottede undergrundssandet, fremkom tilfældigt ved udskiftning af en dybtliggende brønd. De to første felter blev gravet med maskine og afstivet, før de arkæologiske registreringer fandt sted. I begge felter fandtes en stort set identisk lagserie, der ydermere forbindes af en række dendrokronologiske dateringer. Da samme type lagserie desuden kendes fra andre gader i byen, anses det for forsvarligt at betragte iagttagelserne i de to felter som repræsentative for stratigrafien i hele gadeforløbet.

Det første hul, felt M1, målte i fladen 1,6 x 2,5 m og blev gravet syd for "Lindegården", Sønderportsgade nr. 2, der i øjeblikket henligger som brandtomt. I kote 2,76 m fandtes en belægning af dyreknogler, se nedenfor, og maskingravningen blev indstillet, da undergrunden formodedes at ligge umiddelbart herunder. Efterfølgende blev med håndskovl gravet ned til undergrundssandet, der dog viste sig at ligge en halv meter under knoglevejen. Kulturlagene under knoglevejen er kun iagttaget i det håndgravede hul.

Det urørte undergrundssands overflade lå i kote 2,26 m o. DNN og sandet var gulligt-brunligt med en del brunlige al-udfældninger. Opefter gik det gradvis over i et gråligt sandet muldlag, der foroven var afsluttet af en mørk stribe. Efter alt at dømme er der tale om et oprindeligt muldlag, hvor den sorte stribe øverst udgør en forseglede vækstflade, hvis niveau lå i kote 2,34 m o. DNN.

Det andet dybe hul, felt M15, målte i fladen 1,2 x 2,5 m og blev gravet ud for Sønderportsgade nr. 19 lidt vest for Puggårdsgades og Skolegades udløb i Sønderportsgade. Her nåede den urørte undergrund op til kote 2,22 m o. DNN og skiftede brat til et nedbrudt, gråligt sandlag med en række diffuse, lysere sandstriber, der tolkes som spor efter trafik, sandsynligvis hjulspor. Efter alt at dømme er der tale om et oprindeligt muldlag kørt i stykker af færdsel. Lagets top lå i kote 2,30 m o. DNN.

Desuden forårsagede udskiftningen af en større kloakbrønd i gadens vestlige ende, felt M49, at der omtrent ud for skellet mellem nr. 43 og 45 blev lejlighed til at registrere, at undergrundssandet på

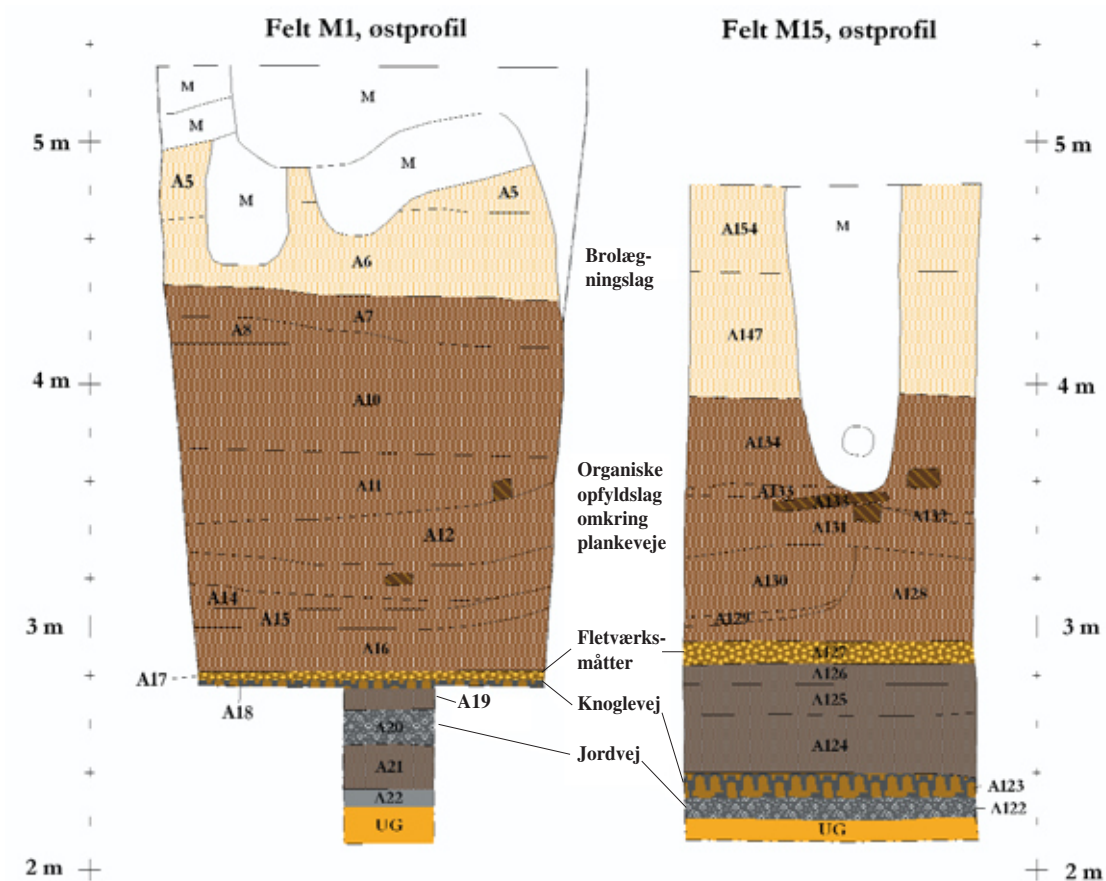

Fig. 5. Opmåling af østprofilerne i hhv. felt M1 og M15 stillet op ved siden af hinanden. Det nuværende overfladeniveau ved felt M1 er omkring kote 6 m, mens det ved felt M15 ligger omkring 5,3 m. Lagene og deres tolkning er omtalt nærmere i teksten. Tegning: MS.

Aufmessung von den Ostprofilen, in beziehungsweise M1 und M15, neben einander gestellt. Die jetzige Oberfläche bei Feld M1 liegt um Kote 6 Meter, während sie bei Feld M15 nur um 5,3 Meter liegt. Die Schichten und die Interpretationen von denen sind näher im Text behandelt.

dette sted nåede op til kote 2,20 m o. DNN og var overlejret af et mørkt organisk lag med en skarp laggrænse nedefter. Dette ældste kulturlag blev opfattet som et lag, hvori der havde været trafik¹⁵. Den oprindelige overflade må antages at have ligget blot en smule højere, nok omkring kote 2,30 m o. DNN.

De tre registreringer af den oprindelige landskabsoverflade i kote 2,30-2,34 m o DNN over en strækning på små 200 m tyder mest på, at landskabet under Sønderportsgade er fladt som en pandekage, hvilket understøttes af en række andre arkæologiske iagttagelser af undergrunden langs gaden¹⁶.

Jordvejen

I felt M1 og M15 var de ældste sikre spor af menneskelig aktivitet et helt nedbrudt, sandet lag med spredte horisonter af lysgråt-hvidligt sand, der flere steder havde en vandsorteret karakter¹⁷.

De lyse sandhorisonter opfattes som dannet ved færdsel af folk og fæ i vådt føre, og lagene udgør det ældste vidnesbyrd om trafik i Sønderportsgade. Der fremkom ikke fund, der kunne hjælpe til at tidsfæste anlæggesstedstidspunktet eller brugstiden, men i lyset af dendrodateringerne fra de yngre overliggende gadekonstruktioner (ses nedenfor) synes det mest sandsynligt at henhøre jordvejen til anden halvdel af 1000-årene. Det kan dog

Fig. 6. De ældste kulturlag i felt M1 befinder sig 3,7 m under den nuværende overflade. I bunden anes det brunlige undergrundssand, der gradvis går over i et oprindeligt muldlag. Midt i billedet ses jordvejen, hvor der i trafiksporene ligger hvidligt vandsorteret sand. Lige under fotostokken kan man se de overskårne vidjer fra fletværksmåtterne. Lagene er dannet fra slutningen af 1000-årene indtil et par årtier inde i 1100-årene. Foto: Den antikvariske Samling.

Die ältesten Kulturschichten im Feld M1 befinden sich 3,7 Meter unter der jetzigen Oberfläche. Ganz unten ahnt man das bräunliche Untergrundssand, das nach und nach in eine ursprüngliche Humusschicht mündet. Mitten im Bild sieht man die Erdstrasse, wo die Radspuren mit weißem wassergesiebttem Sand gefüllt sind. Gerade unter dem Fotostock kann man die durchgeschnittenen Weiden der Flechtwerkmatten sehen. Die Schichten sind am Ende des 11. Jahrhunderts und ein paar Jahrzehnte in das 12. Jahrhundert gebildet.

langt fra udelukkes, at vejforløbet i kraft af en gunstig topografisk placering i forhold til passage af Ribe Å har rødder, der strækker sig tilbage til 8. og 9. århundrede e. Kr., hvor markedspladsen på nordsiden af Ribe Å var i funktion, eller måske før endnu.

Knoglevejen

I felt M1 og M15 var jordvejen overlejret af en regulær belægning af knogler beliggende i hhv. kote 2,76 (felt M1) og kote 2,42 m (felt M15). Belægningen bestod af et 2-10 cm tykt lag dyrekogler blandet op med enkelte sten og sand¹⁸. Sandet skal sandsynligvis opfattes som en del af belægningen. Lignende belægninger er iagttaget ved flere udgravninger på domkirkesiden og udgør overalt den ældste regulære gadebelægning¹⁹. Ofte ses tydelige spor af mekanisk slid på knoglernes overside. Der er tale om et gadenet af flere kilometers længde, hvis påvisning og udstrækning må betegnes som et kernepunkt i udforskningen af Ribe i tidlig middelalder (fig. 2).

I felt M15 blev 2-2¹/₂ m² af knoglevejen gravet op med maskine og efterfølgende soldet gennem et 4 mm sold. Det indeholdt 14,4 kg. knogler i tørret stand. Sætter man forsøgsvis gadens bredde til blot 2 m, betyder det, at der til 100 m belægning kræves mellem 1152 og 1440 kg. knogler. Knoglemængden vokser til astronomiske størrelser, når man stiller det i forhold til et flere kilometer langt gadenet. En osteologisk undersøgelse af materialet fra knoglevejen har et stort forskningsmæssigt potentiale og står højt på Samlingens ønskeliste.

Det synes umiddelbart svært at forestille sig det knoglebelagte gadenet etableret på kun en enkelt sæson, men omvendt kan det heller ikke have strakt sig over en længere årrække, da den stratigrafiske position i gadelagssekvensen i alle hidtil iagttagne tilfælde er den samme²⁰. Bag gadenettets ensartede belægning anes en styrende hånd, der på dette tidlige tidspunkt må antages at være Ribebispen eller kongen.

Det er hidtil ikke lykkedes at finde snævert daterbare genstande direkte på knoglevejen, men i det organiske lag A125 i felt M15, hvis underkant ligger 0,24 m over knoglevejen, blev der udtaget to stykker egetræ til dendrokronologisk datering. Den ene prøve var et stykke genanvendt, firsidet bygningstømmer med affasede kanter, hvor der ikke var bevaret splint. Fældningsåret viste sig at ligge efter år 1081²¹. Fra samme lag blev en større hugspån, hvor sandsynligheden for genbrug må betegnes som lille, forsøgt dateret. Den indeholdt 10 splintåringer, og fældningsåret kunne, usikkert, bestemmes til år 1106 ± 7 år²².

På baggrund af det hidtil indsamlede fundmateriale fra knoglevejen synes det mest sandsynligt, at belægningen stammer fra slutningen af 1000-årene, hvilket er tidsmæssigt sammenfaldende med det ældste sikkert daterede bebyggelsesspor på domkirkesiden, brønd A1855 dendrodateret til år 1077 fundet ved udgravningen ASR 1200 Bakelitten²³.

Fletværksmætter

I begge de dybe huller fandtes over knoglevejen et fladedækkende lag af fletværksmætter bestående af parallelle støjler med en diameter omkring 2 cm, hvorimellem var flettet spinklere vidjer²⁴. Mellem fletværksmætterne lå et sandsynligvis udlagt sandlag, der dog ikke havde kunnet forhindre, at trafikken havde kørt måtterne mere eller mindre i stykker. I felt M1 lå måtterne i kote 2,82, mens niveauet i felt M15 var 2,90 m. Også fletværksmætter er tidligere iagttaget som vejbelægning i Ribes ældste gader på både udgravningen ASR 11 Danielsens Tømmerhandel og ASR 2090 von Støckens Plads. En dendrodatering af en overliggende vejplanke, se afsnittet nedenfor, placerer fletværksmætterne i Sønderportsgade før år 1122 ± 10 år.

De ældste plankeveje

Op igennem 11- og 1200-årene aflejres der kraftige, organiske kulturlag i Sønderportsgade, og tilsvarende organiske lagserier er iagttaget i de gader på domkirkesiden, hvor bevaringsforholdene er tilstrækkeligt gode. Fælles for lagserierne i gaderne er, at der stedvis i lagene ligger rester af gadebelægninger af træ i form af langs- eller tværgående tømmer af vekslende udseende og konstruktion. Et andet fællestræk er, at der altid synes at være tale om plyndrede konstruktioner, hvor naglehuller, spor efter sammenføjninger eller hist og her en bevaret tværgående vejplanke viser, at størsteparten – skønsmæssigt mere end 90% – af belægningen må være fjernet.

Det er overvejende sandsynligt, at denne plyndring er sket i forbindelse med en umiddelbart efterfølgende renovering og nylægning af gadebelægningen i et højere niveau. De plyndrede gadebelægninger antyder samtidig, at tømmeret har været tilgængeligt for plyndring og altså næppe har været dækket af større jordmængder.

Fig. 7. Et lille parti af de fladedækkende fletværksmætter, som de fremtrådte i felt M15. Der ses tre støjler, hvorimellem er flettet spinklere vidjer. Måtterne udgjorde gadebelægningen i Sønderportsgade i en periode i begyndelsen af 1100-årene. Foto: Den antikvariske Samling.

Eine kleine Partie von den flechendeckenden Flechtwerksmatten, so wie sie im Feld M15 zum Vorschein kamen. Die Matten machten die Strassenbelægung in Sønderportsgade am Anfang des 12. Jahrhunderts aus.

Hvis man skal søge at beskrive kulturlagstilvæksten ud fra de arkæologiske iagttagelser, må man derfor antage, at gadernes belægninger har været holdt vedlige, indtil det omgivende terræn i kraft af kulturlagstilvækst på grundstykkerne kom til at ligge så meget højere end gaden, at der opstod problemer med nok primært vand. Herefter har man optaget den bestående gadebelægning, fyldt op indtil et passende niveau med organiske kulturlag og i dette højere niveau lagt en ny belægning, indeholdende også det egnede tømmer fra den ældre vej.

Langt størstedelen af lagserien under gaderne må ud fra denne forståelsesramme antages ikke at være dannet på stedet, men tilført og/eller omlejret i forbindelse med en hævnning af gadeniveauet, og størstedelen af det i fladen liggende tømmer må antages at være genanvendt mindst én gang. Disse forhold har selvsagt betydning, når man forsøger at datere belægningerne ud fra genstandsfund i lagene og dendrokronologiske bestemmelser af vejtømmerets fældningsår²⁵.

De arkæologiske forbehold giver en række dateringsmæssige problemer, men ændrer ikke på, at der i begge de dybe huller i Sønderportsgade kunne iagttages, at der lidt over fletværksmætterne

fandtes rester af gadebelægninger af træ. I felt M1 blev fra kote 3,2 m optaget en tværgående egeplanke på 183x35x6 cm, som muligvis oprindeligt havde været længere. Planken må ud fra sin placering i stammen antages at være savskåret, og fældningsåret kunne bestemmes til tidsrummet 1122 ± 10 år²⁶. Planken opfattes som det ældste vidnesbyrd om en regulær plankevej i Sønderportsgade²⁷. Det kan fremføres, at én planke er et spinkelt grundlag at bygge en gadebelægning på, men til understøtning kan nævnes, at der i Stenbogade i 2005 blev registreret tilsvarende plankevejsrester lige over fletværksmåtter. Disse vejresters dendrokronologiske dateringer er sammenfaldende med Sønderportsgades og suppleres desuden af mønt- og genstandsfund fra kong Niels' regeringstid (1104-1134)²⁸.

I både felt M1 og M15 fandtes i lagene fra samme niveau og opefter i lagserien en hel del slidt og ofte ret nedbrudt træ af både eg og andre træsorter. Træstykkerne lå enten på langs eller tværs af gaden og opfattes som andre rester af gadebelægninger, der har hvilet direkte på de organiske kulturlag. Der fandtes bl.a. en langsgående rem udsty-

Fig. 8. I felt M1 blev fra laget A11 optaget disse to oprindelig sammenhængende stykker egetømmer, der har ligget som langsgående rem under en plankevej. I de ovalslidte naglehuller har siddet pløkker, der fastholdt remmene til deres bløde underlag. Selve gadebelægningen af tværgående planker var fjernet, men et par naglehuller viser, hvor de har siddet. Foto: Den antikvariske Samling.

Im Feld M1 wurden aus der Schicht A11 diese zwei ursprünglich zusammengehörigen Eichenplanken aufgenommen, die als langliegende Tragriemen für die Plankenstrasse gedient haben. In den ovalen Nagellöchern sind Pflücke gesessen, die die Tragriemen zu ihrer weichen Unterlage festhielten. Die Planken als solche sind entfernt worden, aber die Nagellöcher zeigen, wo sie gesessen haben.

ret med en række meget slidte naglehuller, der kunne tyde på, at remmene har været naglet fast i kulturlagene med lange egepløkke²⁹. Det nærmere udseende af gadebelægningerne, og om plankedækket har ligget i hele gaderummet kan dog ikke afklares på baggrund af felt M1 og M15, men vil kræve en større fladeundersøgelse.

De stolpebårne plankeveje

I løbet af 1100-årene vokser de organiske kulturlag under Sønderportsgade til over 1 m i tykkelsen³⁰. De i dag bløde lag – og dengang endnu blødere – må være blevet stadig mere uegnede som underlag for vejkonstruktionerne, og det kan være en af årsagerne til, at man i anden halvdel af 1100-årene begynder at fundere plankevejene på nedgravede eller nedrammede egestolper. Af disse stolper er der registreret 97 i udgravningen, der i langt de fleste tilfælde kunne efterlades in situ. Af de stolper, der blev gravet op af maskinen, er 12 blevet dendrokronologisk dateret (fig. 9).

De registrerede stolper er kun dem, som blev afdækket af gravemaskinen, og de udgør kun en lille del af den samlede mængde stolper i kulturlagene under Sønderportsgade. Et forsigtigt skøn over mængden af stolper i det 280 m lange gadeforløb lyder på 1-2000 nedgravede eller nedrammede stolper tilkommet i perioden ca. år 1150 – ca. 1253³¹.

I stratigrafisk og dateringsmæssig forstand udgør stolperne et særligt problem, der kan siges at være en spejlvending af forbeholdene ved det i fladen liggende træ. Der er på plussiden ikke noget, der tyder på, at vejstolperne er blevet genanvendt, da de må have været vanskelige at få op igen, men til gengæld var det sjældent muligt at koble stolperne til et arkæologisk lag, da lagenes gradvise sammensynkning og borttrådning af stolpernes øvre ender har forrykket eller fjernet de stratigrafiske forbindelser.

Den ældste daterede vejstolpe blev fældet i år 1165 og var en 72 cm lang stolpe, i hvis top der var udskåret en kraftig gaffel med plads til en 10 cm bred langsgående rem, der i så fald har båret selve gadebelægningen bestående af tværgående planker. Hvis ikke der er tale om et stykke genanvendt bygningstømmer, hvor sådanne stolper med en gaffel i toppen er velkendte, kan der være tale

Fundnr.	Datering	Flad bund	Tilspidset	Med bark	Afbarket	Diameter i cm	Træets alder i år
A89x37	1165	x				26	106
A26x1	1182	x				22	51
A70x28	1186		x	x		22	163
A156x139	1186		x	x		19	61
A233x220	1194	x				20	95
A65x22	1229	x			x	20	78
A77x27	1231	x		x		20	116
A87x137	1232	x			x	22	70
A155x136	1232	x		x		21	116
A69x32	1252		x	x		22	59
A114x135	1253		x	x		20	58

Fig. 9. De daterede vejstolper opstillet i kronologisk rækkefølge. Desuden blev en her udeladt stolpe dateret til efter år 1107, men der må være tale om et stykke genanvendt træ.

Die datierten Strassenpfosten in chronologischer Reihenfolge. Ausserdem wurde ein Pfosten gefunden, die nach 1107 datiert wurde und wiederverwendet sein muss.

om den første stolpebårne plankevej, men det kan heller ikke udelukkes, at der længere nede gemmer sig ældre stolpeforløb. Stolpen havde – som størstedelen af de opgravede stolper – flad bund og var gravet ned. I de ensartede organiske fyldmasser var det ikke muligt at udskille nedgravningerne i fladen, men i felt M15 nåede en af vejstolperne ned til det gullige undergrundssand, hvor stolpehulsnedgravningen med sit organiske fyld tegnede sig tydeligt uden om stolpen. Stolperne med tilspidset ende kan være rammet ned³².

Betragter man de indmålte stolpers placering i gaden, som man må erindre kun udgør en lille procentdel af det samlede antal stolper, fremgår det med nogenlunde tydelighed, at de har tendens til at samle sig i to rækker løbende parallelt med gaden (fig. 10). Midt herimellem ligger kloaktracéet, hvor der kun var meget begrænsede muligheder for at gøre iagttagelser, men også her stod mange stolper, og man må regne med, at der sandsynligvis også står to rækker stolper i gadens midte. Hvis det er korrekt, må de stolpebårne gadebelægnings antages at have haft to spor³³. Afstanden mellem de to yderste rækker stolper var 2,6-3 m, og da hvert spor har rakt ud over stolperne, må hver vejbane have været ca. 1,5 m bred. Dermed har to vogne kunnet passere hinanden.

Der blev registreret eksempler på de stolpebårne vejes nærmere konstruktion i nogle enkelte tilfæl-

de, hvor også stolpernes top var bevaret. Udover stolpen fra 1165 med gaffel i toppen, sås der en række tilfælde, hvor stolpens top var flad og uden nogen form for sammenføjninger bar langsgående tømmer, hvorpå var naglet tværgående planker. Flad top uden sammenføjning med det langsgående tømmer kendes også fra Gråbrødregade og Badstuegade, og man må formode, at naglerne mellem de tværgående planker og de langsgående remme derunder har været tilstrækkeligt til at holde sammen på konstruktionen³⁴. Vejkonstruktionen må have hvilet på overfladen og er sandsynligvis anlagt i slutningen af 1100-årene³⁵.

Der fandtes kun enkelte rester af selve gadebelægningen, der oftest var fjernet helt, men de registrerede rester tyder også på, at gaden har været tosporet og hver kørebane belagt med omkring 1½ m lange, tværgående planker, der var naglet fast i to underliggende remme, der igen hvilede på nedgravede stolper (fig. 11, 12).

Skønsmæssigt over 95% af vejstolperne var af eg, hvoraf en stor del havde bark, mens andre var afbarket med økse og på den måde havde fået et let facetteret tværsnit. Diameteren svingede fra 15 til op mod 30 cm. I de få tilfælde, hvor det var muligt at iagttage, så det ud til, at stolperne var ført helt ned til det faste undergrundssand. De fleste af stolperne må bl.a. ud fra tilstedeværelsen af bark antages at være fældet til formålet, men for 15 af de 97

Fig. 10. Oversigtsplan med samtlige 97 indmålte vejstolper. Stolperne er ikke udtryk for et samlet anlæg, men et tilfældigt udsnit af måske 5-10 % af det samlede antal vejstolper tilkommet i perioden ca. 1150-1253. Tegning: Morten Søvsø.

Übersichtskarte über sämtliche 97 eingemessene Strassenpfosten. Die Pfosten sollen nicht als eine zusammenhörige Anlage verstanden werden, sondern als eine zufällige Auswahl, die 5-10 % der Gesamtzahl der Strassenpfosten ausmacht, die etwa 1150-1253 verwendet wurden.

stolpers vedkommende var der tale om enten fir-sidet tilhuggede stolper eller stolper med tydelige spor af anden anvendelse. Disse vejstolper må antages at være genanvendt bygningstømmer. Der sås flere kraftige hjørnestolper fra bul- eller stavbyggede træhuse, der kan stamme tilbage fra første halvdel af 1100-årene. I alt fem stykker genanvendt bygningstømmer blev taget op og bliver konserveret.

Dendrodateringerne af vejstolperne synes at samle sig i en række grupper, der kan afspejle samlede renoveringer af gadeforløbet. Stolpen fra år 1165 er allerede nævnt, og den næste samling af dateringer udgøres af de to stolper fra år 1186, hvortil muligvis skal lægges en stolpe fra år 1182³⁶.

Den næste dateringsklump udgøres af fire stolper fældet hhv. år 1229, 1231, 1232 og 1232, der alle havde flad bund. Der kan være tale om en samlet renovering i år 1232. De yngste dateringer er to stolper fra år 1252 og 1253, der tyder på en renovering kort efter midten af 1200-årene.

Fig. 11. Gravemaskinen har været i kontakt med stolpen til højre, men alligevel fornemmes stadig den oprindelige flade top, der bærer de nu meget nedbrudte rester af langsgående remme, der sidder i profilen. Der var her som andre steder ingen sammenføjninger mellem stolperne med flad top og de langsgående remme. Foto: Den antikvariske Samling.

Der Löffelbagger hat den Pfosten rechts berührt. Man ahnt aber die ursprüngliche flache Spitze, die die sehr mitgenommenen Reste der Tragriemen getragen hat. Es gibt hier keine Zusammenfügungen zwischen den Pfosten mit flacher Spitze und den Tragriemen.

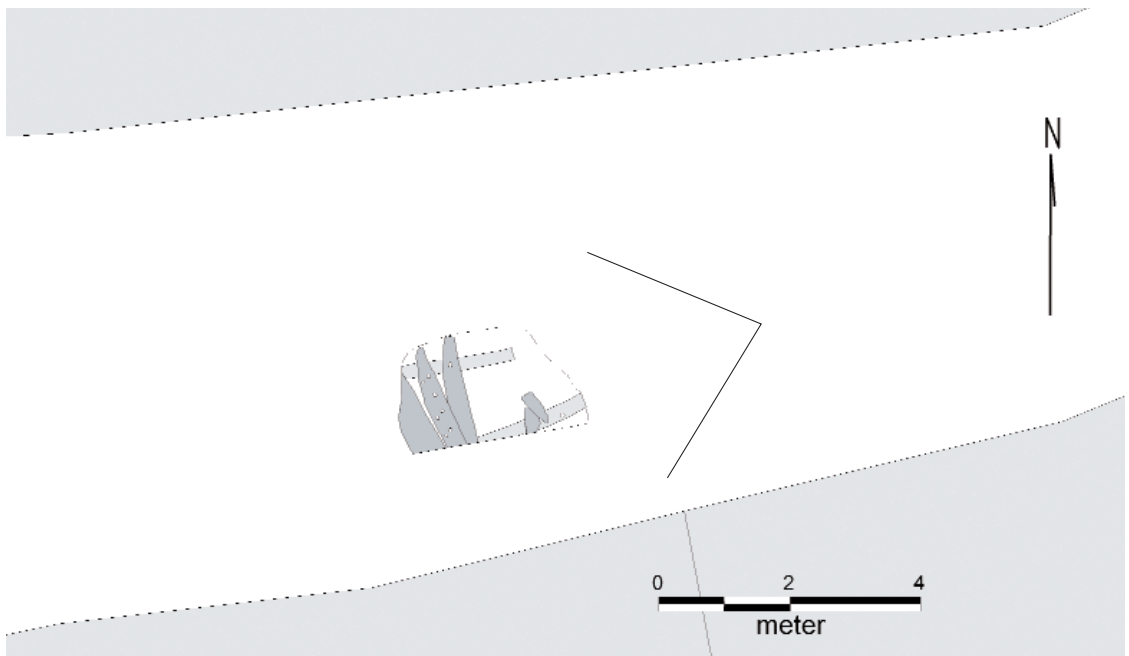

Fig. 12. Det bedste bevis for plankevejenes oprindelige udseende fremkom i felt M26 ud for Sønderportsgade nr. 23 (fig. 4), hvor en lille rest af gadens plankedække var bevaret oven på de to bærende remme. Plankerne lå i kote 4,15 m. På planen ses vejbanens placering i gaderummet, der tyder på, at Sønderportsgade også her var udstyret med to vejbaner. Vinklen viser fotografiets placering. Tegning: Morten Søvsø. Foto: Den antikvariske Samling.

Der beste Beweis für das ursprüngliche Aussehen der Plankenstrassen fand man im Feld M26 Sønderportsgade 23 gegenüber, wo ein kleiner Rest der Plankendecke auf zwei Tragriemen bewahrt war. Die Planken hatten Kote 4,15 Meter. Das Foto zeigt die Plankenreste, aus dem Osten gesehen. Auf dem Plan rechts sieht man die Strasse im Strassenraum, was darauf deutet, dass Sønderportsgade zwei Bahnen hatte.

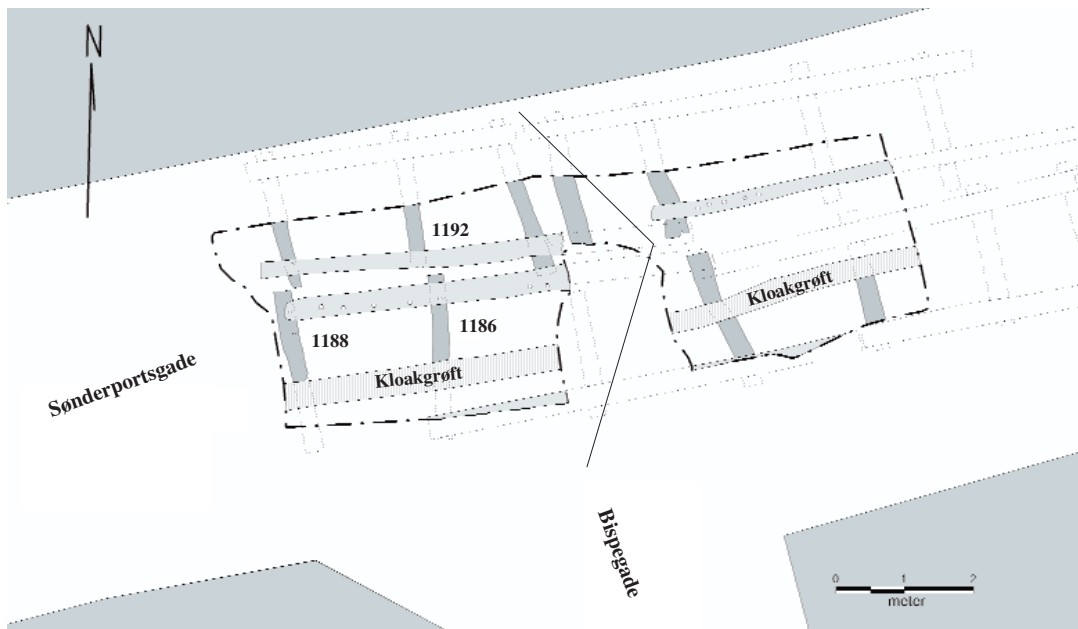

Fig. 13. Plan af de fremgravede rester af den svømmende vejkonstruktion i den østlige ende af Sønderportsgade. Opmålingsarbejdet foregik under stort tidspres og ikke alle naglehuller i de langsgående remme blev registreret. Oven på remmene har ligget en tosporet belægning af tværgående planker i kote 5,10 m. Med stipling er angivet plyndrede eller uudgravede partier, der i de fleste tilfælde kunne rekonstrueres ud fra sikre spor i udgravningsprofilerne. Desuden er angivet fældningsårene for de tre daterede tømmerstykker fra konstruktionen. Vinklen viser fotografiets placering. Remmen til højre er ikke oprindelig, men en reparation udført i en anden træsort end eg. Tegning: Morten Søvsø. Foto: Den antikvariske Samling.

Plan über die ausgegrabenen Reste der schwimmenden Strassenkonstruktion am Ende von Sønderportsgade. Die Aufmessungsarbeit geschah in grösster Eile, und nicht alle Nagellöcher in den Tragriemen wurden registriert. Auf den Tragriemen gab es eine zweispurige Belegung von querliegenden Planken in Kote 5,10 Meter. Mit den schwarzgestrichelten Linien sind geplünderte oder nicht ausgegrabene Partien angegeben, die meistens auf Grundlage von sicheren Spuren in den Ausgrabungsprofilen rekonstruiert werden konnten. Ausserdem sind die Fällungsjahre der drei datierten Holzstücke angegeben. Das Foto zeigt den westlichen Teil der Konstruktion, aus dem Osten gesehen. Der Tragriemen rechts ist nicht original, sondern eine Reparatur, die mit einer anderen Holzart als Eiche ausgeführt ist.

Ved et samlet blik på dateringerne ses, at de falder med 21, 46 og 21 års mellemrum i tidsrummet år 1165-1253. Hvis fraværet af dateret tømmer i tidsrummet år 1186-1232 afspejler et reelt forhold og ikke kun prøvetagningens tilfældige karakter, synes gadebelægningerne at have haft funktionstider mellem 21 og 46 år indenfor hvilke, der må være foretaget jævnlige reparationer.

Den svømmende vejkonstruktion

Det nuværende overfladeniveau i Sønderportsgade stiger svagt fra krydset Skolegade/Puggårdsgade, hvor det ligger i ca. kote 5,3 m, mod øst hen mod von Støckens Plads, hvor gadebelægningen ligger i ca. kote 7 m. Da det oprindelige terræns overflade i samme område blot stiger fra kote 2,30 i felt M15 til kote 2,65 m under von Støckens Plads, må den samlede kulturlagstykkelse stige i takt med, at man bevæger sig mod øst. Da størstedelen af denne kulturlagstilvækst finder sted i 11- og 1200-årene må det allerede dengang være blevet stadig sværere at nå fast bund med de nedgravede stolper, og de tykke, bløde kulturlag kunne være forklaringen på, at man i den østre ende af Sønderportsgade i en periode går bort fra at fundere plankevejene på stolper og i stedet udlægger en kraftig, tosporet, svømmende konstruktion (fig. 13).

Frem for at hvile på lodrette stolper blev de langsgående remme her båret af tværliggende, vandrette egestammer på 2-2,4 meters længde liggende med ca. 2 meters afstand. På stammernes overside var udhugget anlæg for remmene, der her havde form af nogle vældige egeplanker, hvor den største påviste sad i den sydlige udgravningsprofil og var 8 m lang, 30-40 cm bred og 6-12 cm tyk. Plankernes tværsnit var rektangulært, og de må være savet ud af velvoksne egetræer. Remmene var naglet fast i de underliggende stammer. Ensartetheden i sammenføjningerne mellem de forskellige stykker viste, at der var tale om en samtidig konstruktion udlagt på én gang.

I de langsgående remme eller planker sås en lang række naglehuller, der var spor efter den plyndrede, egentlige vejbelægning, bestående af tværliggende planker. I udgravningens profilvæg sås enkelte rester af disse planker. Bredden af vejkonstruktionens sydlige spor kunne fastslås med sikkerhed, da begge remme blev registreret i

flade hhv. profil. Bredden af det sydlige spor har været 2,2-2,4 m og antager man, at det samme har været gældende for det nordlige, har hele den tosporede vej været 4,4-4,8 m bred. På det udgravede stræk har den ligget forskudt en lille smule mod nord i forhold til den nuværende gade.

Tre af de tværgående egestammer, der alle opfattes som primære i vejkonstruktionen, blev dendrodateret. Fældningsårene var 1186, 1188 og 1192, hvilket antyder et anlæggelsestidspunkt i år 1192 eller kort derefter³⁷.

Det fremgik af udgravningsprofilerne, at den svømmende vej havde haft både forgængere og efterfølgere, der var konstrueret på samme måde. En tværgående stamme fra den umiddelbare forgænger blev dendrodateret til år 1184, mens der ikke var mulighed for at udtage dateringsegne prøver fra efterfølgerne³⁸. Ned oven i den svømmende vejkonstruktion fandtes et par mindre, lodrette vejstolper fra en efterfølger, hvor den ene kunne dateres til år 1253³⁹. Denne datering er samtidig den yngste dendrodatering overhovedet fra udgravningen.

De øverste og dermed yngste trævejskonstruktioner i udgravningen var meget plyndrede og dårligere bevaret end deres forgængere, men de samlede iagttagelser tyder på, at de var konstrueret på samme måde som de stolpebårne veje. I lagene omkring de yngste træveje er fundet mønter, hvor de yngste foreløbig er bestemt som slået under Kong Erik Klipping, der regerede fra år 1259-86. På baggrund af det samlede fundbillede og de i alt 24 foretagne dendrodateringer synes de træbelagte gader at være i funktion til ind i anden halvdel af 1200-årene⁴⁰.

De stenbrolagte gaders sandlag

Igennem hele Sønderportsgade var de mørke organiske lag med rester af trævejskonstruktioner overlejret af sandlag vekslende i renhed og farve fra mørkgråt til helt lyst. De enkelte sandlag svingede i tykkelse fra 5 til 60 cm, men lå gennemgående mellem 20 og 30 cm. Ganske få steder var der i lagenes top bevaret en lille rest brolægning bestående af piksten (fig. 14). Resterne viser, at der i sandlagenes top har ligget stenbrolægninger, der er blevet taget op og genanvendt i forbindelse med vejens nylægning i et højere niveau⁴¹. Efter

Fig. 14. Igennem hele Sønderportsgade fandtes over de organiske lag med plankevejsrester en 1-1,5 m tyk serie af sandlag, der stort set ikke indeholdt fund. Kun enkelte steder i sandlagene var der bevaret små rester af de brolægninger, som sandet dannede underlag for. I Sønderportsgade lægges der første gang stenbro engang i anden halvdel af 1200-årene. Foto: Den antikvariske Samling.

Durch ganz Sønderportsgade gab es über die organischen Schichten mit Resten von der Plankenstrasse eine 1-1,5 Meter dicke Serie von Sandschichten, die im grossen und ganzen keine Funde beinhielten. Nur wenige Stellen waren Reste von Pflaster bewahrt, wo das Sand als Unterlage diente. In Sønderportsgade wird zum ersten Mal Pflaster in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts gelegt.

fjernelse af stenlaget har man udlagt et nyt sandlag oven på de gamle og rettet af og komprimeret, før man igen lagde stenene. Således er selve stenlaget fulgt med byens vækst i højden. Belægningsstenene har været en mangelvare, da sten ikke optræder naturligt i undergrunden omkring Ribe. Knapheden på sten kan indirekte aflæses i fundet af to knusesten fra oldtiden, der i middelalderen må være samlet ind på en gammel boplads for at finde ny anvendelse i Sønderportsgades stenbro⁴².

Sandlagene under Sønderportsgade svingede i samlet tykkelse fra omkring 1 til over 1,5 m, og de var, på trods af grundig eftersøgning kombineret med soldning, stort set fundtomme. Fraværet af daterende genstande giver ingen mulighed for at sige, hvor længe de enkelte brolægninger har været benyttet⁴³.

Anlæggelsestidspunktet for den ældste stenbro-lagte gade kan ikke fastlægges præcist, men må ligge i tidsrummet mellem slutdateringen af anlæg og genstande fra de organiske lag holdt op imod det spinkle fundmateriale fra de ældste sandlag. Tidspunktet er anslået til anden halvdel af 1200-årene. Fra sandlaget under den ældste stenbrolægning blev der soldet betydelige jordmængder. Af daterende materiale fremkom skår fra glaserede kander, men ikke skår fra fuldsintret stentøj eller andre yngre keramikformer.

I gadeforløbet Ryk Ind blev der mulighed for at registrere lagfølgen i en grøft, der førte fra gadenummet og ind på en bebygget matrikel⁴⁴. Her kunne iagttages en knivskarp, lodret grænse mellem gadens vejsand og husresterne inde på matriklen. Det lodrette fyldskifte var præcist sammenfal-

Fig. 15. Det er længe siden, at murværket under kannikerresidensen Snagdal var lige. De omgivende organiske lags gradvise nedbrydning har resulteret i sætninger i det underliggende sand- og brokkefundament, så murværket i dag bugter sig som en slange. Foto: Den antikvariske Samling.

Es ist lange her, dass das Mauerwerk der Kannikerresidenz Snagdal gerade war. Die andauernde Auflösung der organischen Schichten hat darin resultiert, dass Setzungen in dem Sand- und Brockenfundament stattgefunden haben. Deshalb biegt sich das Mauerwerk wie eine Schlange.

dende med den nuværende facadelinie, der altså også på dette sted kan føres et stykke ned i middelalderen uden forskydninger.

Murværk under Det gamle Rådhus

I forbindelse med afgravningen af de øverste ca. 40 cm fyld under asfaltbelægningen fremkom partier af murværket under sydgavlen af Det gamle Rådhus på von Støckens Plads 1. Der er tale om munkestensmurværk i munkeskifte. Det er ældre end den kvaderstenssokkel, som nu pryder huset. Formodentlig er der tale om murværk fra det hus med kælder, som er omtalt 1496⁴⁵.

Kannikerresidensen Snagdal

Under det tidligere ”Klubbens Hotel”, Sønderportsgade 8A, blev der to steder frilagt partier af et omkring 18 m langt stykke middelalderligt murværk. Fundet var ikke overraskende, da en bevaret

kælder under ”Klubbens Hotel” er middelalderlig og har indgået i samme bygning som det blotlagte murværk i Sønderportsgade. Middelalderhuset er omtalt i adskillige kilder og må have været hovedhus i kannikerresidensen Snagdal⁴⁶.

Mod vest var murværket afbrudt ved facadens knæk på det overliggende hus og mod øst blev afslutningen ikke fremgravet, men muren må have strakt sig frem til Skolegade. Murværket blev ikke afdækket i sin helhed, men det vestlige parti var lagt i mere eller mindre regelmæssigt munkeskifte af sten med størrelsen 27x12x8 cm, mens det østlige parti også lå i munkeskifte men var opført af større sten med målene 29x14x9 cm. Derfor kan murværket have indeholdt flere faser, eller der kan være tale om en reparation. Muligvis kan spørgsmålet afklares ved at undersøge den stående kælder.

Fundmaterialet

Fra udgravningen stammer mere end 8000 fund. Det vil i denne sammenhæng føre for vidt at fremlægge en samlet bearbejdning, men en række foreløbige resultater og fund af særlig interesse vil blive præsenteret. Langt størstedelen af fundmaterialet er som sædvanlig keramikskår, og den for en gadegravning meget store fundmængde skyldes primært, at der er blevet vandsoldet omkring 20 m³ opgravet kulturjord, hvorfra over halvdelen af fundene stammer (fig. 16)⁴⁷. Soldningen er langtfra kun skattejagt, men også et arkæologisk redskab, der giver et mere reelt billede af lagenes indhold end den traditionelle håndopsamling af fund.

Fundkomplekset fra Sønderportsgade er domineret af fem fundgrupper. Det er dyreknogeter, keramikskår, fyrretræsstave fra små drikkebægre – såkaldte stavbægre – skår fra drejede træskåle og udtjente læderrester primært fra sko. Den sidste fundgruppe kan være tabt på gaden sammen med de hestesko, som også fandtes, mens sammensætningen af de øvrige fund tydeligt viser, at kulturlagene må være husholdningsaffald, der kan være opblandet med en uvis mængde staldaffald og evt. jord. Affald fra håndværk er stort set fraværende.

Keramikken fra 1200-årene

I praksis blev jorden til soldning taget fra steder, hvor der blev gravet i intakte kulturlag. Dette skete

Fig. 16. En række af museets dygtige amatørarkæologer har lagt et stort arbejde i at solde den genstridige sorte kulturjord fra Sønderportsgade. Arbejdet har frembragt et stort og varieret fundmateriale fra 11- og 1200-årene, hvis indbyrdes forskelle og ligheder tegner et interessant billede af genstands-inventarets udvikling i samme periode. Foto: Den antikvariske Samling.

Eine Reihe von Amateurarchäologen hat sich grosse Mühe damit gegeben, die widerspenstige schwarze Erde in Sønderportsgade zu sieben. Diese Arbeit hat ein grosses und variiertes Fundmaterial hervorgebracht, dessen Unterschiede und Ähnlichkeiten eine interessante Entwicklung des Fundmaterials im 12. und 13. Jahrhundert zeichnen.

primært ved nedlæggelsen af en regnvandsledning på sydsiden af kloakledningen, der krævede et 0,6 m bredt, nygravet tracé, hvis bund kom til at ligge ca. 1,3 m under nuværende overflade. Bunden af denne grøft nåede ofte ned i toppen af den organiske og fundrige lagserie. Efter fjernelse af løstliggende eller omgravet jord skrabte maskinen ublandede kulturlag op, der blev læsset af i ”big bags” – store syede nylonsække på 1x1x1 m. Efter notering af den opgravede jords placering og niveau var det efterfølgende muligt at relatere fundene fra sækken til lagfølgen i profilen. At denne fremgangsmåde, der minder om ”mekaniske lag” fra byudgravningernes ungdom, er forsvarlig, skyldes, at lagfølgen i gaderne udelukkende består

af nogenlunde vandrette lag uden nedgravninger, grøfter eller andre anlæg, der ville føre til sammenblanding af lagene⁴⁸.

Det er således fra de øverste 30 cm af de organiske lag, at størstedelen af den soldede jord stammer. Nogle af disse lag var som følge af bevaringsforholdene mere sammenbrændte end andre, og det vil næppe være forsvarligt at forsøge at datere dem nærmere end til tidsrummet ca. 1225-ca. 1275. Dateringsrammen understøttes af i alt fem mønter fundet i soldejorden, der foreløbig er bestemt som slået under kongerne Valdemar Sejr (1202-41), Christoffer I (1252-59), og Erik Klipping (1259-86).

Fra de øverste organiske lag er i alt blevet soldet 16 sække jord. Eftersom ikke alle sække var helt fyldte, og kulturjorden fylder langt mere i opgravet stand end in situ, kan dette tal ikke umiddelbart omsættes til en rumlig in situ størrelse, men et skøn kunne være, at den soldede jord fra de øverste organiske lag svarer til omkring 8 m³ in situ kulturlag⁴⁹.

Fra de 16 sække stammer i alt 3492 skår (fig. 17).⁵⁰ Der er tale om en skårsamling, der ikke nødvendigvis har andet til fælles, end at de stammer fra Ribe by og er havnet i jorden i anden og tredje fjerdedel af 1200-årene⁵¹. Derfor bør fordelingen næppe ses som andet end et gennemsnit for perioden, der i kraft af det store antal skår muligvis giver et godt indtryk af de enkelte typers relative hyppighed.

Det fremgår, at den hjemlige, gråbrændte keramik, A1 og A2, udgør 79,3% af skårene, og at størsteparten af den gråbrændte keramik tilhører den hårdere brændte variant A2. Der er tale om simple kuglepotter med udfaldende rand helt uden tæer, hanke eller ører. Kun en håndfuld af skårene synes at stamme fra gråbrændte kander.

Blandt de resterende skår er hovedparten – måske alle – importerede fra det nordvesteuropæiske område⁵². 1100-årenes ledetyper indenfor importkeramikken, Pingsdorf, Paffrath og Andenne, er i praksis forsvundet fra lagene, og i stedet udgøres sortimentet af fem godstyper: Glaseret rødgoods, B1; glaseret rødgoods med pibeler, B2; glaserede pibelersskår med gul og rød glasur, ”rød Rouen”; pibelersskår med grøn glasur, ”grøn Rouen” samt skår af næstenstentøj. B1 og B2 udgør tilsammen

Keramik fra ca. 1225 - 1275	antal	%
Blød gråvare A1	1012	29,0
Hårdere gråvare A2	1757	50,3
Pingsdorf D1	28	0,8
Paffrath D2	21	0,6
Andenne C2	5	0,1
Næstenstentøj D2	122	3,5
Glas. rødgoods B1	139	4,0
Glas. rødgoods m. pibeler B2	218	6,2
Rød Rouen C2	119	3,4
Grøn Rouen C2	58	1,7
Øvrig import	13	0,4
I alt	3492	100

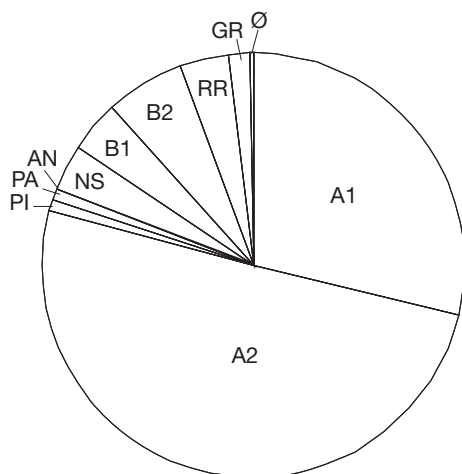

Fig. 17. Den absolutte og relative fordeling af de i alt 3492 skår fra de øverste organiske lag under Sønderportsgade. Tegning: Morten Søvsø.

Die absolute und relative Verteilung der insgesamt 3492 Scherben aus den obersten Schichten unter Sønderportsgade.

10,2% af skårmaterialet, og langt den overvejende del stammer fra kander, hvoraf mange er fremstillet i Flandern og udstyret med den for området typiske pibelerbegitning og grønne glasur kombineret med forskellige former for stempelornamentik⁵³. Ud over kanderne ses enkelte skår fra stegepander (B1-gods) med en diameter på over 30 cm. De er udstyret med et dølgeformet skaft til monterings af et træhåndtag. Stegepandernes gods og randformer er ensartede, hvilket måske tyder på et fælles produktionssted.

De oftest meget tyndvæggede nordfranske piblerskander, udgør tilsammen 5% af skårene. Typen med rød og gul glasur optræder hyppigere end den grønglaserede, og herudover er fundet enkelte skår af glaserede miniaturelker ("salvekrukker") i piblersgods, der ikke nødvendigvis er fremstillet i det nordfranske område⁵⁴.

Den sidste betydende gruppe udgøres af næstenstentøjet, der adskiller sig fra det egentlige stentøj ved en ret grov magring, der træder frem i godsets overflade og giver det en sandpapirsagtig overflade. Det udgør 3,5% af skårmaterialet og stammer både fra mindre (drikke)kander og mere end 50 cm høje amforer, der måske er kommet til byen som vinbeholdere.

Keramikken fra 1100-årene

Felt M15 (fig. 4, 5) blev gravet efter de første den-

drokronologiske prøver fra felt M1 var blevet bestemt. Disse tydede på betydelig aktivitet allerede fra o. år 1100, og derfor valgte i forbindelse med gravningen af felt M15 at tage jord fra til soldning i forbindelse med gravningen af hullet. Ned igennem en lagserie, der siden hen kunne dateres fra o. år 1100 til anden halvdel af 1200-årene blev i alt syv sække jord taget fra og efterfølgende soldet.

De tre nederste sække fra hhv. knoglevejen (x68), laget A124 (x67) og fletværksvejen (x69) (fig. 5) må antages at være ældre end plankevejen fra 1122 ± 10 år. De indeholdt tilsammen 217 skår (fig. 18). Den hjemlige blødbændte keramik, A1, er klart dominerende, men det er samtidig værd at bemærke, at 20,3% af skårene er importerede og falder indenfor de tre velkendte grupper, Pingsdorf, Paffrath og Andenne. Andenne-skårene forekommer sjældnere end de to andre grupper, hvilket synes at være et generelt billede⁵⁵. Desuden bemærkes, at der optræder et enkelt skår af glaseret rødgoods, B1, men muligheden for yngre forurening kan ikke udelukkes. Skåret placeret under øvrig import er et skaft fra en gråbrændt olielampe af frisisk type, der antages også at være importeret⁵⁶.

Omkring midten af 1100-årene er keramiksammensætningen nogenlunde den samme. Fra kote 3,00-3,10 m (x70) og 3,15-3,20 m (x71) opgrave-

Keramik fra det tidlige 12. årh. (x68, x67 og x69)	Antal	%
Blød gråvare A1	169	77,9
Hårdere gråvare A2	4	1,8
Pingsdorf D1	20	9,2
Paffrath D2	20	9,2
Andenne C2	2	0,9
Næstenstentøj D2		
Glas. rødgods B1	1	0,5
Glas. rødgods m. pibeler B2		
Rød Rouen C2		
Grøn Rouen C2		
Øvrig import	1	0,5
I alt	217	100

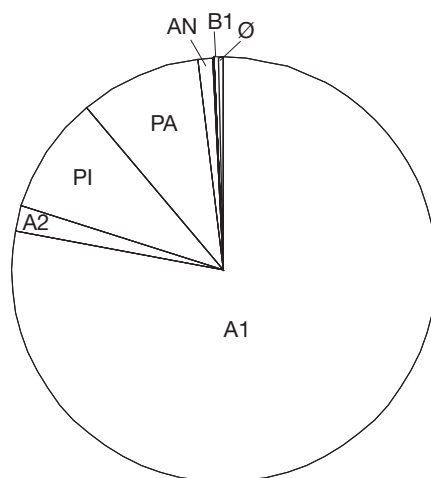

Fig. 18. Den absolutte og relative fordeling af de i alt 217 skår fra begyndelsen af 1100-årene opgravet fra felt M15. Tegning: Morten Søvsø.

Die absolute und relative Verteilung der insgesamt 217 Scherben aus dem Anfang des 12. Jahrhunderts, im Feld M15 ausgegraben.

Keramik fra midten af 12. årh. (x70 og x71)	Antal	%
Blød gråvare A1	160	65,8
Hårdere gråvare A2	4	1,6
Pingsdorf D1	15	6,2
Paffrath D2	49	20,2
Andenne C2	8	3,3
Næstenstentøj D2		
Glas. rødgods B1	3	1,2
Glas. rødgods B2	1	0,4
Rød Rouen C2		
Grøn Rouen C2		
Øvrig import	3	1,2
I alt	243	99,9

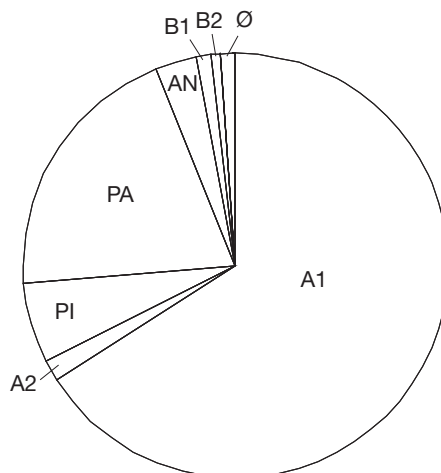

Fig. 19. Den absolutte og relative fordeling af de i alt 243 skår fra midten af 1100-årene opgravet fra felt M15. Tegning: Morten Søvsø.

Die absolute und relative Verteilung der insgesamt 243 Scherben aus der Mitte des 12. Jahrhunderts, im Feld M15 ausgegraben.

des to sække jord, der tilsammen indeholdt 243 skår, hvis fordeling er vist på fig. 19. Man kan bemærke, at den importerede keramik udgør hele 32,5% af skårene, og at der er et lille indslag af glaseret rødgods både B1 og B2. De tre skår rubriceret under øvrig import er grønglaserede piblersskår, der klart adskiller sig fra de velkendte

ynge forekomster og derfor dårligt kan opfattes som yngre forurening. Fra x70 stammer desuden feltets ældste forekomst af det ligeledes importerede byggemateriale, den vulkanske tufsten.

De to øverste sække fra felt M15 blev opgravet fra hhv. kote 3,50-3,60 m (x72) og kote 3,80-3,85 m (x73) (fig. 20). Tidsmæssigt må lagene høre

Keramik fra det sene 12. årh. (x72 og x73)	Antal	%
Blød gråvare A1	69	65,7
Hårdere gråvare A2	7	6,7
Pingsdorf D1	8	7,6
Paffrath D2	8	7,6
Andenne C2		
Næstenstentøj D2		
Glas. rødgods B1	2	1,9
Glas. rødgods m. pibeler B2	1	1
Rød Rouen C2	6	5,7
Grøn Rouen C2	2	1,9
Øvrig import	2	1,9
I alt	105	100

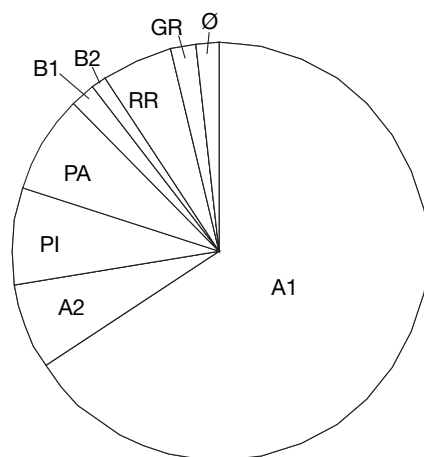

Fig. 20. Den absolutte og relative fordeling af de i alt 105 skår fra slutningen af 1100-årene opgravet fra felt M15. Tegning: Morten Svovsø.

Die absolute und relative Verteilung der insgesamt 105 Scherben aus dem Ende des 12. Jahrhunderts, im Feld M15 ausgegraben.

hjemme i slutningen af 1100-årene rækkende op omkring år 1200. I x73 optræder tegl for første gang. For de hjemlige skår gælder, at A2-keramikken er tiltaget i hyppighed. 27,6% af skårene er import og heraf udgør Pingsdorf og Paffrath stadig de største grupper, mens Andenne-skårene er helt fraværende. Ellers optræder samtlige af de velkendte importtyper, når bortses fra næstenstentøjet, men det må bero på tilfældigheder og den trods alt begrænsede skårmængde.

Skårfordelingen og dens udvikling fra o. år 1100 til op i 1200-årene er samstemmende med tidligere publicerede skårkomplekser og har siden kunnet bekræftes ved udgravninger i 2005 i Dagmarsgade og på von Støckens Plads⁵⁷. At den importerede keramik allerede i 1100-årene udgør mellem en femtedel og en trediedel af den samlede skårmængde understreger, at Ribe også i 1100-årene har været en blomstrende handelsby, der på mange måder må have været mere præget af sin kontakt til det nordvesteuropæiske område end til det øvrige danske område.

Sammenfatning og perspektivering

Udgravningerne i Sønderportsgade kunne påvise, at gadeforløbet går ubrudt tilbage til tiden før, der aflejres egentlige kulturlag i området, og gaden

synes på hele den undersøgte strækning at have det samme forløb som i dag. Det oprindelige landskab under Sønderportsgade, der i dag ligger skjult under de tykke kulturlag, var en jævn hedeslette med en overflade beliggende omkring kote 2,30-2,40 m. Dette jævne stræk kan have budt sig til som en naturlig færdselsåre frem mod et vadested over Ribe Å, og det er muligt, at rødderne til gaden opståen skal søges helt tilbage i det 8. og 9. årh. e. Kr., mens markedspladsen på nordsiden af Ribe Å var i funktion.

De ældste trafikspor under gaden viste sig at være en jordvej, hvor trafik af folk og fæ havde slidt spor i de ældste lag. Denne vej efterfølges af en regulær belægning med dyrekogler og i mindre omfang sten – en belægning, der svarer til de ældste gadebelægninger fundet under både fungerende og arkæologisk påviste, nedlagte gadeforløb i Ribe (fig. 2). De erkendte knogleveje udgør et gadenet, hvis samlede længde er mere end en kilometer, men sandsynligvis har det været langt større⁵⁸. Det kan diskuteres, om knoglevejen er resultatet af et samlet anlæg eller opstået ved, at beboerne har deponeret deres knogleaffald på gaden, men uanset hvad, må incitamentet være kommet ovenfra. Til 100 m knoglevej i to meters bredde medgår mere end et ton kogler. Knogle-

Fig. 21. Udgravningens mest eksotiske fund er dette hvidglaserede og lusterbemaede skår fra en fornem islamisk skål. De grønne striber har oprindelig skinnet metallisk, og der ses også spor af en klar blå farve. Skålen er fremstillet i det fatimidiske rige (nuv. Egypten) i 1100-årene og måske kommet den lange vej til Ribe med en pilgrim eller en korsfarer. Skåret er fundet ud for Bispegades udløb tæt op ad en vejstolpe af genanvendt bygningstømmer, og deponeringstidspunktet kan følgelig ikke placeres nærmere end indenfor de stolpebårne vejes periode, ca. 1165-1275. Håndopsamlet (ASR 1843x66). Foto: Den antikvariske Samling.

Der am meisten exotische Fund der Ausgrabung war diese weissglasierte und lusterbemalte Scherbe aus einer islamischen Schale. Die grünen Streifen sind ursprünglich metallisch gewesen, und man sieht deutliche Spuren von einer blauen Farbe. Die Schale ist im 12. Jahrhundert in Ägypten gemacht. Sie ist vielleicht den langen Weg nach Ribe mit einem Pilger oder Korsfahrer gekommen. Sie wurde dort gefunden, wo Bispegade in Sønderportsgade mündet, dicht an einem Pfosten aus wiederverwendetem Holz. Deshalb kann die Datierung nicht präziser sein als die Dauer der Plankenstrasse, d. h. 1165-1275.

vejene kan endnu ikke dateres præcist, men på baggrund af en usikker dendrodatering antages belægningen i Sønderportsgade at være noget ældre end år 1106 ± 7 år. Sandsynligvis er den lagt i 1000-årenes slutning og vidner om en håndfast styring af byens infrastruktur allerede på dette tidlige tidspunkt, hvor der stort set ikke findes skriftlige kilder til belysning af byens historie. De datidige magtforhold i Ribe by er ukendte, men byherren kan antages at have været den da siddende bisp, der oftest var rekrutteret blandt landets elite af stormænd⁵⁹.

Knoglevejene som belægningstype efterfølges af fletværksmåtter med sand imellem. På bag-

Fig. 22. Skår af formblæst hulglas udsmykket med en roset. Fremstillet i Rhin-Maas-området i 1200-årene. Der ses nære paralleller i publikationen Baumgartner & Krueger 1988, f.eks. fig 283, der er fundet i Lübeck. Der er muligvis tale om det første danske fund. Håndopsamlet (ASR 1843x127). Foto: Den antikvariske Samling.

Ein formgeblasenes Hohlglas, mit einer Rosette geschmückt. Das Glas stammt aus dem Rhein-Maas-gebiet im 13. Jahrhundert. Es gibt deutliche Parallelen in der Publikation Baumgarten & Krueger 1988, zum Beispiel Fig. 283, das in Lübeck gefunden ist. Dieses Glas ist möglicherweise das erste seiner Art in Dänemark.

grund af en usikker dendrodatering fra et underliggende lag og en sikker datering fra den overliggende ældste plankevej må de antages at være udlagte i tidsrummet år 1106 ± 7 år- 1122 ± 10 år. Fletværksmåtterne er indtil nu registreret i to andre gadeforløb end Sønderportsgade; en fra skriftlige kilder ukendt, nedlagt gade syd for gråbrødreklosteret og under det nuværende gadeforløb Stenbogade. Begge steder i en tilsvarende stratigrafisk position. Også denne belægningstype må være blevet til på baggrund af en beslutning fra centralt hold.

Fra kulturlagene på knoglevejen og op til fletværksmåtterne er soldet jord, som viste sig at indeholde over 20% importeret keramik af typerne Pingsdorf, Paffrath og Andenne (fig. 18). At allerede byens tidligste aflejringer indeholder en så stor mængde importvarer viser tydeligt, at bysamfundet fra sin begyndelse var solidt forankret i Nordsøhandelen. Det var næppe tilfældigt, at Adam af Bremen i 1070'erne beskrev Ribe som

Fig. 23. To fingerringe fra hhv. 11- og 1200-årene fremstillet i en bly/tinlegering og en lille smykkesten af glas. Ringene er støbt som et bånd og efterfølgende bukket rundt og loddet sammen. De synes at have været almindeligt udbredte i perioden. Den grønne glassmykkesten kan have siddet indfattet i en ring af tilsvarende billige materialer. Alle soldefund (ASR 1843x98,x227 og x252). Foto: Den antikvariske Samling.

Zwei Fingerringe aus beziehungsweise dem 12. und 13. Jahrhundert, in einer Zinn/Blei Legierung hergestellt. Ausserdem ein kleiner Schmuckstein aus Glas. Die Ringe sind als ein Band gegossen, und nachher gebückt und zusammengelotet. Es scheint, dass sie im 13. Jahrhundert allgemein verbreitet waren. Das grüne Schmuckstein kann in einem Ring aus entsprechend billigem Material gesessen haben.

omgivet ”af en flod, som strømmer ind fra Oceanet og hvorigennem skibene styrer ud til Frisland eller i hvert fald til England og vort Sachsen”⁶⁰.

Fletværksmåtterne efterfølges af gadebelægninger af træ, primært eg, der kun var sporadisk bevarede, da størstedelen af belægningerne og deres underliggende remme var blevet fjernet i forbindelse med de enkelte belægningers sløjfning og nylægning i et højere niveau. Den ældste påviste gadebelægning var en tværliggende 180 cm lang savskåret egeplanke, der var fældet i år 1122 ± 10 år. Da de ældste plankeveje kun er iagttaget i felt M1 og M15 (fig. 4) vides ikke, hvorledes vejen i øvrigt har været konstrueret, men muligvis har selve kørebanen kun været på 180 cm som planken. På grund af den lave bevaringsgrad er det ikke muligt at vurdere i hvilket omfang, de ældste plankeveje er samlede anlæg.

Fra felt M15 blev soldet jord med en datering til midten af 1100-årene. Hele 32,5% af keramikken var importeret, og også i denne periode er typerne Pingsdorf, Paffrath og Andenne entydigt dominerende (fig. 19). I samme niveau optræder tuf for første gang i lagene.

I anden halvdel af 1100-årene går man over til at fundere plankevejene på nedgravede eller nedrammede stolper. Årsagen kan være, at bysamfundets vækst og den medfølgende øgede trafikmængde

har nødvendiggjort en udbygning af infrastrukturen, men en del af forklaringen må også være, at de voksende organiske fyldlag under gaden udgør et stadig dårligere underlag for belægninger udlagt på overfladen. Stolpesætningen viser, at Sønderportsgade fra senest dette tidsrum var en tosporet gade, hvor hver vejbane var ca. 1,5 m bred, så to vogne kunne passere hinanden. På stolperne har hvilet langsgående remme, hvorpå den egentlige belægning bestående af tværliggende planker af primært eg var fæstnet med nagler. Den ældste daterede vejstolpe var fældet i år 1165. Denne belægningstype vedligeholdes og nylægges af flere omgange indtil anden halvdel af 1200-årene. Den yngste daterede vejstolpe var fældet i år 1253. Ved en samlet betragtning af stolpesætningen og de 12 daterede vejstolper (fig. 9, 10) synes det mest sandsynligt, at også de stolpebårne gadebelægninger er udlagt på én gang i hele gadens længde, og igennem perioden underkastes samlede renoveringer. Der er ikke tidligere beskrevet tosporede plankeveje i Ribe, men stolpesætningen registreret i udgravningen i Grønnegades nordlige del kunne tyde på, at også denne gade havde to spor⁶¹.

I Sønderportsgades østlige del, hvor kulturlagene er meget kraftige, hviler vejen ikke på stolper, men i stedet tværliggende egestolper. Der registreredes betydelige rester af en sådan ”svømmende”

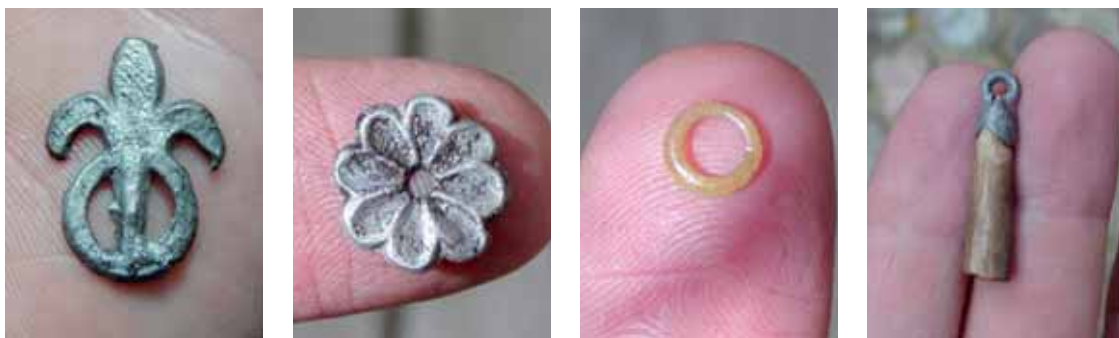

Fig. 24. Forskellige pynte- og påsyningsbeslag fra 1200-årene. Den franske lilje og den lille blomst kan have smykket et bælte ell. lign. Den meget lille glasring er en del af en ret udbredt fundtype fra 11- og 1200-årene, hvis nærmere anvendelse er uvis. Det lille cylinderformede benstykke med det støbte øje kan sammen med andre af samme type have siddet som raslepynt evt. på seletøj. Alle soldefund (ASR 1843x222, x252, x150 og x161). Foto: Den antikvariske Samling.

Verschiedene Schmuckbeschlüge aus dem 13. Jahrhundert. Die kleine "Fleur de Lis" und die kleine Blume können einen Gürtel oder Ähnliches geschmückt haben. Der sehr kleine gläserne Ring gehört zu einem weit verbreiteten Fundtyp aus dem 12. und 13. Jahrhundert. Die Verwendung ist unsicher. Das kleine zylindergeformte Beinstück mit dem gegossenen Auge kann zusammen mit anderem Rasselschmuck auf z. B. Geschirr gegessen haben.

vejkonstruktion fra o. år 1192, der havde haft både forgængere og afløser konstrueret på samme måde. Det kan være problemer med at nå fast bund, der er årsagen til den svømmende konstruktion. Rester af en lignende vejkonstruktion er udgravet på de fugtige engarealer ved Viborg Sønderø. Denne konstruktion er dendrodateret til 1018, og antyder, at der kan være tale om en almindeligt kendt måde at konstruere veje i områder med en blød undergrund⁶².

Fra felt M15 blev soldet jord fra slutningen af 1100-årene (fig. 20). Skårmængden var her beskednen, men blandt de 27,6% importerede skår udgør Pingsdorf- og Paffrath-keramikken stadig de største grupper, men nu også suppleret af de klassiske højmiddelalderlige importvarer i form af rødbrændte, glaserede kandeskår med og uden pibellersdekoration samt de rød/gul- og grønglaserede pibellerskander af godstypen Rouen fra det nordfranske område. Tegll findes nu også i lagene.

I de øverste organiske lag var træ og organiske oldsager ret nedbrudte, og de yngste trævejes udseende er derfor dårligt kendt. De udgravede rester af dem tyder på, at de var konstrueret på samme måde som forgængerne.

Fra de øverste organiske lag blev der soldet betydelige jordmængder, der kan dateres til tidsrummet ca. år 1225-1275. Blandt de 3492 skår fundet i

den soldede jord ses en række tydelige forskydninger i forhold til keramikken fra 1100-årene. 20,7% af skårene må betragtes som importvarer, men til forskel fra tidligere tegner godstyperne Pingsdorf, Paffrath og Andenne sig nu kun for 1,5% af skårene. I stedet udgøres importpaletten af næstensten-tøj, glaserede kander med og uden pibellersdekoration, samt de rød/gul- og grønglaserede kander fra det nordfranske område (fig. 17).

De organiske lag med rester af træbelægninger var hele gaden igennem overlejret af en række ret ensartede sandlag med en samlet tykkelse på 1-1,5 m (fig. 14). Stedvis fandtes i toppen af et sandlag en lille rest brolægning, der viste, at sandet har fungeret som underlag for en stenbro. Når gaden blev omlagt, blev stenene taget op, nye sandlag udlagt, og stenene lagt igen. Anlæggelsestidspunktet for den ældste stenbro i Sønderportsgade er foreslået til anden halvdel af 1200-årene, og belægningstypen fortsætter ubrudt til op i det 20. årh. Serien af sandlag indeholdt meget få fund, men på baggrund af det spinkle materiale synes de registrerede sandlag at dække en ca. 300-årig periode til op omkring år 1600.

At stenbro afløser plankeveje er et generelt fænomen i Ribes gader, og også ved andre udgravninger er anlæggelsestidspunktet for de ældste brolægninger placeret o. år 1300. De skriftlige kilder

Fig. 25. Et drejet miniaturekar af kun 2 cms højde kan have været en salvekrukke eller måske del af et »dukkestel«? (ASR 1843x227). Terning af ben fra 1200-årene (ASR 1843x162). Soldefund. Foto: Den antikvariske Samling.

Ein kleines Gefäß von nur 2 Zentimeter Höhe kann als Salbendose gedient haben oder zu einem Puppenhaus gehören? Würfel 13. Jahrhundert. Siebenfunde.

omtaler ikke årsagerne til, at man går over til stenbrolagte veje, men i Ribe raser bybrande i år 1242, 1258, 1271 og måske 1272. Det er en mulighed, at de stenbrolagte gader blandt andet er udtryk for et ønske om flugtveje og øget brandsikkerhed.

Fig. 26. Den 8,5 cm høje snurretop er skåret ud af en måske blot afbarket gren og kan være fremstillet af brugeren. Toppe af tilsvarende udseende kendes bl.a. fra yngre billedlige kilder. Håndopsamlet (ASR 1843x232). Foto: Den antikvariske Samling.

Der 8,5 Zentimeter hohe Kreisel ist aus einem entrindeten Ast ausgeschnitten und kann von dem Benutzer hergestellt sein. Kreisel mit einem ähnlichen Aussehen sind u. a. aus jüngeren bildlichen Quellen bekannt.

Det er ofte nævnt, at anlæggelse og vedligehold af middelalderbyernes gader påhvilede beboerne langs gaden, og der er næppe tvivl om, at det var tilfældet i nogle byer. Det er specifikt nævnt i Københavns og Roskildes stadsretter fra anden halvdel af 1200-årene og understøttes arkæologisk af udgravede gadebelægninger, hvor indbyrdes forskelle i belægningerne afgrænses af de gamle matrikelskel langs gaden⁶³.

Der er dog ikke hidtil gjort iagttagelser, som tyder på, at det har været tilfældet i Ribe. Byens ældste stadsret fra 1269 omtaler ikke anlæggelse og vedligehold af gader, og både knoglevejene, fletværksmåtterne, de stolpebårne plankeveje samt større udgravede partier af stenbrolagte gader kan dårligt opfattes som andet end samlede anlæg, der må være udført på baggrund af en central beslutning⁶⁴. Som på så mange andre punkter kan Ribe også her have indtaget en særstilling, og som landets mest internationalt orienterede bysamfund kan magthaverne have set en fordel i at byens offentlige rum fremstod som en velordnet ramme omkring byens omfattende handelsaktiviteter.

Noter

1. ASR 366 Grønnegade; ASR 367 Torvet. Petersen 1985.
2. Gadegravningerne siden 1984 er publiceret i Petersen 1985 (Torvet og den sydlige del af Grønnegade); Frandsen, Madsen & Mikkelsen 1989 (Gravsgades vestligste del, Pugårdsgade og Tingslippe); Skov 1992 (Sortebrødregade); Skov 1993 (Bispegade); Skov 1995 (Nederdammen); Feveile 1995 (Gråbrødregade); Andersen 1997 (Over- og Mellemdammen); Skov 1998 (Grønnegades nordlige del, Korsbrødregades nordlige del); Feveile & Skov 1998 (Peder Dovns Slippe og Vægtgade) og Bentsen 1999 (Præstegade). Herudover er udgravningerne og deres resultater omtalt i en række andre publikationer, hvor Koch 2000a og 2000b specifikt omhandler gadegravningerne. Gadernes udseende også i nyere tid er omtalt i Fisker & Kieffer-Olsen 2004.
3. Nielsen 1985 s. 96, Kinch 1869 s. 536.
4. Grønnegade menes at vise tilbage til Groningen i det nuværende Holland. Præstegades

- gamle navn var Normangade efter Normandiet. Nielsen 1985 s. 94.
5. På baggrund af den nuværende arkæologiske viden. For nordsiden af åen er resultaterne publiceret i Feveile (red.) 2006. For sydsiden af åen er den seneste publicerede oversigt Frandsen, Madsen & Mikkelsen 1989, men der er siden foretaget en lang række undersøgelser, der på væsentlige punkter har bidraget med ny viden.
 6. De kendte middelalderlige stenhuse i Sønderportsgade er beliggende i eller under de følgende ejendomme: Nr. 37 Husted Knutzens gård (upubl. bygningshistorisk besigtigelse ASR 947); nr. 21A (Madsen 1994); nr. 8A den tidligere kannikerresidens Snagdal samt von Støckens Plads 1 "Det gamle Rådhus" (Engqvist 1996).
 7. Med Kreaturer menes alle større husdyr; køer, heste, får og svin. Kiær 1888 s. 18. Befolkningstallet i 1880 var 3933. Kiær 1888 s. 30.
 8. Kiær 1888.
 9. Kiær 1888 s. 5.
 10. Nøddeknækkeren har mus. nr. 310. Det vides ikke med sikkerhed, om Sønderportsgade indgik i det gadenet, der fik gaslys i 1863, men det anses for sandsynligt, at dette centrale område i byen har været med fra begyndelsen.
 11. Ribe Byråds Forhandlinger for Aaret 1904-05 s. 59.
 12. Nielsen 1985 s. 87ff.
 13. Forløbet gennem Stenbogade, Torvet og hen over dammene må antages først at være kommet i funktion efter anlæggelse af dæmningen over åen i midten af 1200-årene. Hvorledes trafikken passerede åen før den tid, vides ikke, men sandsynligvis har man fra Sønderportsgade fortsat gennem Badstuegade ned til åen, hvor der vel allerede i 1100-årene har været en fast forbindelse i form af en træbygget bro. Madsen 1993 s. 98.
 14. Frandsen, Madsen & Mikkelsen 1989 s. 6ff; Feveile (red.) 2006 bind 1.1 s. 18.
 15. Det var ikke muligt at foretage registreringer i selve hullet på grund af sammenstyrtningsfare.
 16. Denne udlægning af undergrundsforholdene afviger fra den seneste samlede behandling af byområdets oprindelige topografi i Frandsen, Madsen & Mikkelsen 1990 s. 6 ff. Siden artiklens trykning er antallet af arkæologiske observationer forøget væsentligt, og i flere tilfælde har det vist sig, at især udsagnene fra borerne har resulteret i undergrundsniveauer, der lå væsentligt lavere end de faktiske forhold. Det skyldes sandsynligvis, at borerne har ramt nedgravninger i undergrunden, som affaldsgruber eller – i særligt uheldige tilfælde – en brønd. Boringernes udsagn bør snarere anvendes som "ikke under"-niveauer. Blandt de arkæologiske observationer af det oprindelige landskab langs Sønderportsgade kan nævnes udgravningen ASR 564 placeret sydvest for sydvesthjørnet af domkirkens processionsgang. Den oprindelige terrænoverflade påvistes i kote 2,50 m. I Gråbrødregeade blev ved gaderenoveringen i 1995 (ASR1152) boret ned til undergrundssandet, der 14 m nord for Sønderportsgade lå i kote 2,35 m. Et indtil 2004 opdateret kort over undergrundens niveauer under Ribe findes i Feveile (red.) 2006 bind 1.1 s. 18.
 17. Lagene A20 (M1) og A122 (M15).
 18. Lagene A18 og A123.
 19. Knogleveje er indtil nu registreret ved udgravningerne ASR 1015 Dagmargården, Jantzen, Kieffer-Olsen og Madsen 1994; ASR 1200 Bakelitten, Andersen 1999; ASR 11 Danielsens Tømmerhandel, Andersen 2003; ASR 1843 Sønderportsgade, der omtales her samt den endnu upublicerede udgravning ASR 2090 von Støckens Plads, hvor Stenbogades ældste belægning var en knoglebelægning.
 20. I Sønderportsgade og den nord-sydløbende forgænger for Sct. Laurentii Gade fandtes rester af en jordvej under knoglevejen. I Stenbogade synes knoglevejen udlagt direkte på en vækstflade uden forudgående spor af trafik.
 21. 88 årringe var bevaret dækkende tidsrummet år 985-1072 e. Kr. Med tillæg for manglende splint ligger fældningsåret efter år 1081 e. Kr. Der henvises her og efterfølgende til den dendrokronologiske rapport af Carsten Sønderby fra Trædateringslaboratoriet Wormianum (sag nr. 2072/040502) ASR 1843 K72.
 22. 46 årringe bevaret, heraf 10 splintår. Hvis

- dateringen er korrekt dækker de tidsrummet år 1054-1099 e. Kr. Dateringens sikkerhedsprocent er opgivet til 93,262%. Dendrokronologen knytter følgende kommentar til prøven: "Dateringen tvivlsom. Samme dateringsår ses dog ved afprøvning på flere forskellige reference-grundrækker." Jf. note 21 om dendro.
23. Andersen 1999 s. 30f. Dendrodateringen blev foretaget efter artiklens trykning.
 24. Lagene A17 og A127.
 25. I felt M15 udtog Annine Moltsen, Natur og Kultur (NOK), en lagsøjle fra den organiske lagserie og har siden foretaget lag- og makrofossilanalyser af materialet. Som helhed var lagsøjleens makrofossiler ret nedbrudte, og det var ikke muligt at beskrive lagdannelsen i detaljer, men iagttagelser af enkeltelementernes orientering, forekomst af rødder m.m. modsiger ikke den her fremlagte model for kulturlagstilvæksten i gaderne. NOK rapport nr. 4-2005, ASR1843 K70.
 26. Den sikkert daterede planke indeholdt 103 årringe, heraf tre splintårringe, der tilsammen dækkede tidsrummet år 1000-1102 e. Kr. Med tillæg for manglende splint bliver fældningsåret 1122 ± 10 år. En sektion af planken bliver konserveret.
 27. Planken udviste ingen tegn på genbrug, og især de bevarede rester af stammens runding i begge sider tyder heller ikke på anvendelse andre steder end f.eks. i en vejbelægning.
 28. ASR 2090 von Støckens Plads.
 29. I denne artikel anvendes udtrykket "remme" om de to stykker langsgående tømmer, der har båret en vejbane. Der synes ikke at være nogen fast terminologi, ord som lægte og på tysk Lagerholz ses også anvendt. Koch 2000a og b, Grabowski 2002.
 30. Kulturlagene er i dag sunket sammen til en kompakt, organisk masse, der må betegnes som delvist nedbrudt, men dog alligevel bevarer træ, læder og knogler godt. Det er uvist, hvor tykke kulturlagene har været i tiden kort efter deres deponering, men 1,5-2 gange tykkere for de organiske lags vedkommende synes ikke usandsynligt.
 31. Vurderet ud fra stolpetætheden i de bedst undersøgte dele af gaden.
 32. Vejstolperne i de to gadeforløb registreret ved udgravningen ASR 1015 Dagmargården stod også i gravede stolpehuller. Jantzen, Kieffer-Olsen og Madsen 1994 s. 28.
 33. Den svømmende vejkonstruktion omtalt nedenfor var med sikkerhed tosporet, og placeringen af den bevarede vejbanerest i felt M26 (fig. 12) tyder også stærkt på, at gaden har haft to spor.
 34. Udgravningen i Gråbrødregade er publiceret i Feveile 1995. Iagttagelserne i Badstuegade blev gjort i forbindelse med udgravningen ASR 2088 Sct. Catharinæ Plads i 2005.
 35. Stolperne med flad top i Sønderportsgade kunne alle efterlades, og der blev ikke taget dendroprøver. En vejstolpe med flad top fra Badstuegade udgravet i 2005 blev dendrodateret til år 1177 ± 10 år (ASR 2088 P3), mens et langsgående stykke tømmer fra den overliggende kraftige vejkonstruktion blev dendrodateret til år 1189 ± 11 år (ASR 2088 P6), hvilket tyder på en anlæggelse i tidsrummet 1178-1187.
 36. En forskel i fældningsår ses også mellem de enkelte, ikke genanvendte tømmerstykker i den på én gang anlagte svømmende vejkonstruktion omtalt nedenfor.
 37. Prøverne A111x134 fra 1186, A111x138 fra 1188 og A111x132 fra 1192. Alle tre prøver havde fuld splint og barkkant. Prøven fra 1186 havde desuden bark bevaret, der ikke tyder på, at tømmeret har været anvendt tidligere. Spændet på seks år mellem fældningstidspunkterne var umiddelbart overraskende, men må skyldes, at ikke alt tømmeret har været nyfældet.
 38. Prøven A145x75 med fuld splint og barkkant.
 39. Prøven A114x135 med fældningsåret 1253, hvor sikkerhedsprocenten dog kun er 99,261. Dendrokronologen knytter følgende kommentar til prøven: "Dateringen opfylder ikke sikkerhedskravet jf. note B. Prøven kan dog synkroniseres sikkert med prøven H (A69x32) i samme dateringsår, som ses ved afprøvning på grundrækken. At prøverne krydsdaterer, bestyrker dateringens rigtighed."
 40. Væsentligt med hensyn til dateringen af de træbelagte gaders ophør er også, at der blandt

- de i alt 3492 keramikskår fundet i lagene omkring de yngste plankeveje (fig. 17) ikke var et eneste skår af fuldsintret stentøj.
41. I andre af Ribes gadeforløb er der fundet bedre bevarede belægninger. På det middelalderlige gadeforløb under Sct. Laurentii Gade er der ved flere lejligheder registreret velbevarede brolagte partier, der var i funktion i 1300-årene. Jf. bl.a. Andersen 1999 fig. 5.
 42. Fund nr. 1843x77 og 1843x250. Der findes jævnlige knusesten, der må antages at stamme fra oldtiden, i Ribes middelalderlige kulturlag.
 43. Fundmængden fra sandlagene er beskeden, men kronologisk homogen. I de ældre sandlag er fundet enkelte skår fra højmiddelalderlige, glaserede kander, mens der i de yngre er fundet skår fra senmiddelalderlige stjertpotter.
 44. Felt M52. Ryk Ind var tidligere en slippe på kun 2 meters bredde, men den blev i det 20. årh. udvidet til tredobbelt bredde ved at inddrage et areal fra grunden mod øst, Den gamle Arrest. Grøften var placeret på dette tidligere bebyggede areal.
 45. Engqvist 1996.
 46. Kinch 1869 s. 445.
 47. Soldningen er foregået ved et stationært sold med bakker, maskestørrelse 4 mm. Flere af museets amatørarkæologer har deltaget, men langt det største arbejde er udført af Flemming Gadgaard, Verner Hansen og Inge Rüsich, som takkes for det store arbejde.
 48. Der må dog regnes med en vis risiko for forurening, da f.eks. vejstolperne ofte stod i gravede stolpehuller, men den vurderes alt i alt som beskeden. Det underbygges af, at der stort set ikke kunne registreres indblanding af yngre fund (stentøj, stjertpotte, jydepotte, vinduesglas, kridtpibe f.eks.) i den soldede jord.
 49. Svarende til – med mange forbehold! – 436,5 skår pr. m³ in situ kulturlag.
 50. Det vurderes i denne sammenhæng som forsvaret at slå alle de fremsoldede skår fra de øverste organiske lag sammen, da der i tolkningsmæssig forstand er tale om én fase. Desuden lægger de typemæssige fordelinger indenfor de enkelte sække sig tæt op ad den samlede fordeling.
 51. Der er ingen garanti for, at opfyldslagene i Sønderportsgade udelukkende stammer fra husholdningerne langs gadeforløbet.
 52. Der er ikke belæg for fremstilling af glaseret keramik i Ribe før efter år 1300, og endnu er der ikke foretaget analyser af middelalderskår fra Ribe med henblik på at fastslå, hvor leret stammer fra. Den stadige strøm til byen af elegant, udenlandsk keramik kan tænkes at have været et svært marked at konkurrere på. Madsen 1999 s. 77.
 53. Der er desuden identificeret en række skår fra engelske kander, men det samlede antal skår er ubetydeligt.
 54. Madsen 1999 s. 77.
 55. Det samme billede er fremkommet ved soldning af kulturlag fra 1100-årene opgravet i Døgarmarsgade og på von Støckens Plads (ASR 2089 og ASR 2090). Det genfindes desuden i stor skala på det samlede skårmateriale fra udgravningen ASR 11 Danielsens Tømmerhandel, hvor skårmaterialet er håndopsamlet.
 56. En olielampe af samme type stammer fra udgravningen ASR 1074 Korsbrødregade. Skov 1998 s. 37.
 57. Madsen 1991, Madsen 1999. Udgravningens navn er ASR 2089 Døgarmarsgade og ASR 2090 von Støckens Plads.
 58. Det kan heller ikke udelukkes, at knoglevejene kan have været til stede under nogle af de tidligere undersøgte gadeforløb. Oftest er der i hver gade kun gravet ét hul, der nåede til undergrund, og arbejds- og iagttagelsesforholdene i de ofte meget dybe huller er vanskelige. Knoglevejene kan ofte ikke ses i profilerne.
 59. Bisperækkefølgen efter Odinkar d. Yngres død i 1043 er ikke sikker. De to primære kilder; Ribe Bisperkronike og Adam af Bremen, er ikke samstemmende. Først med bisp Jareld, der nævnes 1109, får bisperækken igen fast grund under fødderne. Kinch 1869, s. 12ff. Danmarks Kirker, Ribe Amt s. 62ff.
 60. Citeret efter Skovgaard-Petersen 1981 s. 51.
 61. Oversigtsplan i museumssagen ASR 1070.
 62. Konstruktionen SAF i felt S. Hjermind, Iversen og Kristensen 1998 s. 78.
 63. Koch 2000a s. 284.
 64. Den middelalderlige gade under de nuværende gader Skovgade og Sct. Laurentii Gade fik

o. år 1300 en pikstensbelægning med rendesten i midten. Større partier er registreret over en strækning på mere end 200 m, uden at der kan registreres synlige forskelle i belægnings udseende. Også her må gadens belægning være kommet til på én gang.

Litteratur

- Andersen, Lis: Dæmningen over Ribe å. *By, marsk og geest* 9, 1997, s. 32-38.
- Andersen, Lis: Udgravningen under den gamle bakelitfabrik i Slotsgade. *By marsk og geest* 11, 1999, s. 29-38.
- Andersen, Lis: Ribe Gråbrødre-kloster – det sidste kapitel. *Mark og Montre* 2003, s. 23-40.
- Baumgartner, Erwin & Ingeborg Krueger: *Phönix aus Sand und Asche. Glas des Mittelalters*. München 1988.
- Bentsen, Lars Christian: Præstegade – den arkæologiske undersøgelse i 1998, *By, marsk og geest* 11, 1999, s. 43-48.
- Danmarks Kirker*, Ribe Amt. Udgivet af Nationalmuseet, 1979-2003.
- Danmarks Riges Breve*. Udgivet af Det Danske Sprog og Litteraturselskab 1938.
- Egan, Geoff & Frances Pritchard: Dress accessories ca. 1150-c. 1450, Suffolk 1991 (2002).
- Engqvist, Hans H.: Ribe gamle Rådhus – husets bygningshistorie. *By, marsk og geest* 8, 1996, s. 3-8.
- Feveile, Claus: Gråbrødre-gade i Ribe – arkæologiske resultater 1995. *By, marsk og geest* 7, 1995, s. 61-66.
- Feveile, Claus (red.): *Ribe Studier bind 1.1 og 1.2*. Det ældste Ribe. Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984-2000. 2006.
- Feveile, Claus & Hans Skov: Arkæologiske undersøgelser i Peder Dovns Slippe, Vægtergade og på von Støckens Plads. *By, marsk og geest* 10, 1998, s. 41-50.
- Fisker, Erik Bjerre & Jakob Kieffer-Olsen: Ribes brolagte gader. *By, marsk og geest* 16, 2004, s. 51-67.
- Frandsen, Lene B., Per Kristian Madsen & Hans Mikkelsen: Byudgravninger og bygningsarkæologiske undersøgelser i Ribe 1983-1989. *By, marsk og geest* 1, 1990, s. 2-27.
- Frandsen, Lene B., Per Kristian Madsen & Hans Mikkelsen: Ausgrabungen in Ribe in den Jahren 1983-89. *Offa* 47 1990 (1991), s. 177-207.
- Grabowski, Mieczyslaw: Die hölzernen Straßebefestigungen im mittelalterlichen Lübeck. Ein klassifizierungsversuch. *Archäologische Untersuchungen auf dem Lübecker Stadthügel: Befunde und Funde*. Lübecker Schriften zu Archäologie und Kulturgeschichte 26 (Herausgegeben von Manfred Gläser). Bonn 2002, s. 379-426.
- Hjerminde, Jesper, Mette Iversen & Hans Krongaard Kristensen (red.): *Viborg Søndersø 1000-1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984-85*. 1998.
- Jantzen, Connie, Jakob Kieffer-Olsen & Per Kristian Madsen: De små brødres hus i Ribe. *Mark og Montre* 1994, s. 26-36.
- Jensen, Stig, Per Kristian Madsen & Ole Schiørring: Udgravninger i Ribe 1979-1981. *Mark og Montre* 1982, s. 50-65.
- Kinch, J.: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse*. 1869.
- Kiær, J. J.: Kjøbstaden Ribe, *Følgeblad til "Ugeskrift for Læger"*, 4de Række. XVIII. Nr. 4. 5., 1888, s. 1-41.
- Koch, Hanne Dahlerup: Middelalderens gader. *Kuml* 2000a, s. 239-305.
- Koch, Hanne Dahlerup: Gader i almindelighed – og Ribes i særdeleshed. *By, marsk og geest* 12, 2000b, s. 47-59.
- Madsen, Per Kristian: Handelskeramik fra middelalderens Grønnegade. *By, marsk og geest* 2, 1991, s. 2-33.
- Madsen, Per Kristian: Die Verlagerung der Stadt Ribe im 12. Jahrhundert und der Ausbau der Stadt im 13. Jahrhundert. *Archäologie des Mittelalters und Bauforschung im Hanseraum*. Festschrift für Günter P. Fehring herausgegeben von Manfred Gläser, Rostock 1993, s. 93-106.
- Madsen, Per Kristian: Bygningsarkæologisk undersøgelse af Sønderportsgade 21A i Ribe. *By, marsk og geest* 6, 1994, s. 24-41.
- Madsen, Per Kristian: Middelalderkeramik fra syv udgravninger i Ribe 1980-84 – kronologi, datering og bytopografi. *Middelalderkeramik fra Ribe* (Per Kristian Madsen red.), 1999, s. 11-85.

- Matthiesen, Hugo: *Middelalderlige byer*. 1927.
- Nielsen, Ingrid: *Middelalderbyen Ribe*. 1985.
- Petersen, Jens Erik: To somre i Ribes kloakker. *Mark og Montre* 1985, s. 99-108.
- Ribe Byraads Forhandlinger for Aaret 1904-05*. 1905.
- Skov, Hans: De arkæologiske undersøgelser af Sortebrødregade i 1991. *By, marsk og geest* 4, 1992, s. 25-30.
- Skov, Hans: Arkæologiens vej gennem Bispegade i Ribe. *By, marsk og geest* 5, 1993, s. 15-22.
- Skov, Hans: Dæmning, møllestrøm og byport – en arkæologisk undersøgelse af Nederdammen og Nørreport i Ribe. *By, marsk og geest* 7, 1995, s. 31-40.
- Skov, Hans: Kloakarkæologi i Grønnegade og Korsbrødregade. *By, marsk og geest* 10, 1998, s. 29-40.
- Skovgaard-Petersen, Inge: The Written Sources. *Ribe Excavations 1970-76*, vol. 1 (Mogens Bencard red.), 1981, s. 21-62.

ZUSAMMENFASSUNG

Archäologische Untersuchungen i Sønderportsgade – 900 Jahre hindurch die Hauptstrasse in Ribe

In den Strassen von Ribe sind seit 1984 archäologische Untersuchungen in Verbindung mit Strassenrenovierungen unternommen worden. Gleichzeitig wurde das Röhrensystem ausgewechselt. Im Jahre 2004 wurde Sønderportsgade renoviert, und es sind die Ergebnisse dieser Untersuchungen, die hier dargelegt werden sollen. Es konnte festgestellt werden, dass der Strassenverlauf ohne wesentliche Änderungen bis etwa 1100 zurückgeht, und das Mittelalter hindurch eine der Hauptverkehrsadern gewesen ist. Strassenbelegungen von Tierknochen, Flechtwerkmatten, Planken und Kopfsteine werden untersucht, und aus dem dicken Ausfüllmaterial zwischen den Strassenbelegungen stammen mehr als 8000 Funde, hierunter mehrere Unika. Die vielen Funde erschienen meistens durch Wassersiebung der Kulturschichten.

Am ältesten war eine Strasse, die nur durch Radspuren erkennbar war. Danach folgte eine Belegung aus Tierknochen, was auch in anderen Strassen in Ribe festgestellt werden konnte.

Die Knochenstrasse gehört wahrscheinlich zum späten 11. Jahrhundert. Die nächste Belegung besteht aus Flechtwerkmatten mit Sand belegt. Auch dieser Typ von Strasse ist aus anderen Strassenausgrabungen bekannt und kann durch Dendrochronologie von 1106 bis etwa 1122 datiert werden.

Etwa 1122 wird zum ersten Mal eine Strasse gelegt, die aus querliegenden Eichenplanken besteht, ruhend auf langliegenden Tragriemen. Dieser Belegungstyp dauert bis etwa 1275, und in der zweiten Hälfte des zwölften Jahrhunderts werden die Plankenstrassen von vergrabenen oder eingetriebenen Pfosten getragen, die reihenweise in der Strasse stehen. Die Strasse hatte im Gegensatz zu den anderen ausgegrabenen Strassen der Stadt zwei Bahnen, was darauf deutet, dass Sønderportsgade eine der Hauptverkehrsadern in Ribe gewesen ist.

Die Holzbelegungen werden in stand gehalten und vielfach renoviert, aber um 1275 von Steinpflaster abgelöst, die im Sand gelegt wird. Auch diese Entwicklung ist allgemein in der Stadt. Die Gegend um Ribe ist steinarm. Es gab nur die Sandschichten, während die Steine auf einem immer höheren Niveau wiederverwendet wurden. Die steingepflasterte Strasse dauert bis etwa 1900 wo sie von viereckigen Pflastersteinen ersetzt wird.

Die archäologischen Untersuchungen zeigen eindeutig darauf, dass die mittelalterliche Strassenbelegungen in Ribe einheitliche Anlagen waren, die von den Machthabern errichtet worden sind, und nicht von dem einzelnen Grundbesitzer errichtet wie es aus anderen dänischen Städten bekannt ist.

Morten Søvsø, museumsinspektør
Den antikvariske Samling
Overdammen 12
6760 Ribe
ms@asr-ribe.dk